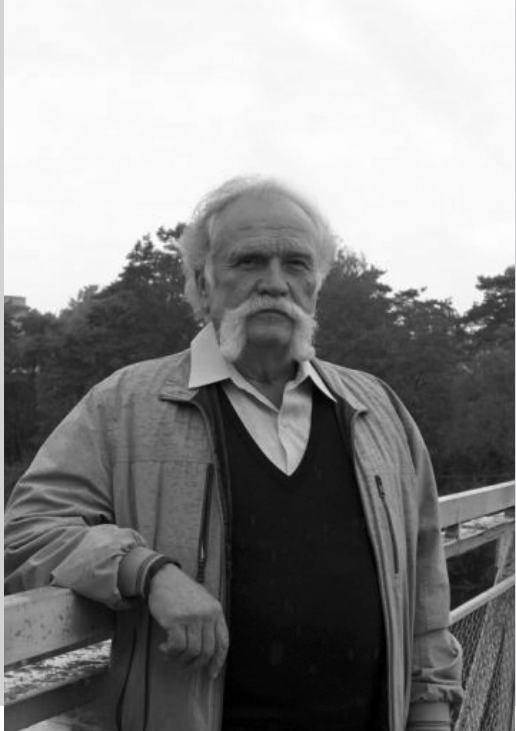

ПРОЗА

Віктар Праўдзін НЕПЕРАМОЖНЫ ЗЛОМ

Раман-версія

Праўдзін Віктар Аляксандравіч нарадзіўся 11 мая 1955 года ў горадзе Лідзе Гродзенскай вобласці. Скончыў сярэднюю школу ў г. п. Шаркаўшчына Віцебскай вобласці. З 1973 па 1976 год служыў у ваенна-марскім флоце СССР. Скончыў Вышэйшую школу міліцыі МУС СССР і працаваў у праваахоўных органах. Пасля выхаду ў адстаўку быў намеснікам галоўнага рэдактара часопіса «Нёман», першым намеснікам старшыні ГА СБП, намеснікам галоўнага рэдактара часопіса «Полымя», галоўным рэдактарам выдавецтва «Мастацкая літаратура», першым сакратаром ГА СПБ.

Аўтар кніг прозы «Візіцёр з Поўначы» (1991), «Боль (Сповідзь міліцыянера)» (1994), «Эксгумацыя» (1997), «Танцавальны марафон» (1998), «Шлях да Галгофы» (1999), «Нелюбімыя гінуць» (2010, першая кніга рамана), «Вяртанне з апраметнай» (2011), «Тайны минских перекрестков» (2013), «Іду насустрач» (2013), «Парыж, Эйфелева вежа і...» (2020) і інш. Лаўрэат Нацыянальнай літаратурнай прэміі.

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

Час ракавы

Воля мая свабодная
амаль толькі ў адным абранні добра і зла;
у іншых адносінах яна адгароджана адусюль

Свяціцель Ігнацій Бранчанінаў

1919

Другога красавіка,
серада

Старшыня выканкама Дзісенскага павета Мікалай Ляскоўскі — чалавек малады, трохі вышэйшы ад сярэдняга росту, хударлявы, пры кепскім асвятленні нават худасочны, з блізка пасаджанымі круглымі недаверлівымі вочкамі на бледным твары. Два дні таму ён адзначыў дзень нараджэння, перакуліла на дваццаць дзявяты год, і, каб надаць сабе большую самавітасць і важнасць,

ПОЛЫМЯ

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІ
І ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНЫ ЧАСОПІС

М

(1129)

ЛІСТАПАД

Выдаецца
са снежня 1922 года

ЗАСНАВАЛЬНІКІ:
Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь;
Грамадскае аб'яднанне «Саюз пісьменнікаў Беларусі»;
Выдавецкае рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства
«Мастацкая літаратура»

Намеснік дырэктара — галоўны рэдактар
Віктар Анатольевіч ШНІП

Рэдакцыйная калегія:

Лада АЛЕЙНІК, Уладзімір АНДРЫЕВІЧ,
Алесь БАДАК, Навум ГАЛЬПЯРОВІЧ,
Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ,
Уладзімір ГУСАКОЎ, Марыя ЗАХАРЭВІЧ,
Віктар ІЎЧАНКАЎ, Аляксандр КАВАЛЕНЯ,
Алесь КАРЛЮКЕВІЧ, Валерый МАКСІМОВІЧ,
Зоя МЕЛЬНІКАВА, Пётр НІКІЦЕНКА,
Віктар ПРАЎДЗІН, Зіновій ПРЫГОДЗІЧ,
Іван САВЕРЧАНКА (старшыня),
Уладзімір САЛАМАХА, Васіль СТАРЫЧОНАК,
Таццяна ШАМЯКІНА, Наталля ЯКАВЕНКА

Мінск
УП «Мастацкая літаратура»
2023

ПАЭЗІЯ І ПРОЗА

Віктар Праўдзін. Непераможны злом. <i>Раман-версія. Пачатак</i>	3
Таццяна Яцук. Увысь глядзяць святыні. Вершы	42
Алесь Бадак. Два апавяданні	45
Віктар Кунцэвіч. Аўторак выслухаў мяне. Вершы	56
Вольга Любашына. Два апавяданні	59
Госця нябесная. Алена Баскірская, Серафіма Бестава, Алена Гінько, Андрэй Дарожкін, Яўген Гучок, Тамара Лазнюха, Генрых Тарасевіч, Марыя Ючкавіч. Вершы	67

НАВУКОВЫЯ ПУБЛІКАЦЫІ

Тамара Тарасава. «З жыццём спрацацца няможна...»	73
Наталя Кузьміч. Колер як катэгорыя паэтыкі: мадэль і функцыянаванне ў структуры апавядання	82

СПАДЧЫНА

Міхал Бараноўскі. Эпістальрый Максіма Багдановіча	88
--	----

ЮБІЛЕІ

Эмануіл Іофе. Яго называлі «літаратуразнаўцам ад Бога»	101
Мікола Мікуліч. «Дай, паэзія, меч прамяністы...»	108

ПАМЯЦЬ

Зіновій Прыгодзіч. На чым трымаецца жыццё	125
--	-----

КРАЯЗНАЎСТВА

Алесь Карлюкевіч. Чытаючы краязнаўчыя «манаграфіі»	131
---	-----

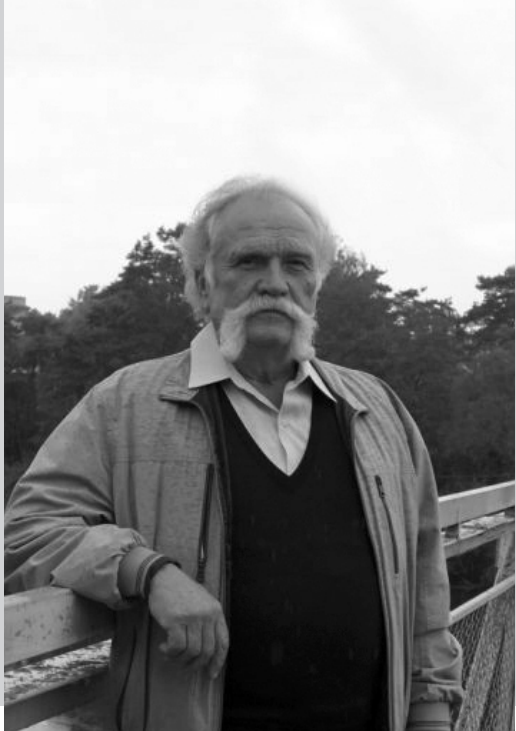
КНІГАРНЯ

Валеры Максімовіч. Беларусы ў XIX стагоддзі: ад «іншага» — да сябе	136
Раман Сэрвач. Прыцягненне прасветленасці	140

ПРОЗА

Віктар Праўдзін НЕПЕРАМОЖНЫ ЗЛОМ

Раман-версія

Праўдзін Віктар Аляксандравіч нарадзіўся 11 мая 1955 года ў горадзе Лідзе Гродзенскай вобласці. Скончыў сярэднюю школу ў г. п. Шаркаўшчына Віцебскай вобласці. З 1973 па 1976 год служыў у ваенна-марскім флоце СССР. Скончыў Вышэйшую школу міліцыі МУС СССР і працаваў у праваахоўных органах. Пасля выхаду ў адстаўку быў намеснікам галоўнага рэдактара часопіса «Нёман», першым намеснікам старшыні ГА СБП, намеснікам галоўнага рэдактара часопіса «Полымя», галоўным рэдактарам выдавецтва «Мастацкая літаратура», першым сакратаром ГА СБП.

Аўтар кніг прозы «Візіцёр з Поўначы» (1991), «Боль (Сповідзь міліцыянера)» (1994), «Эксгумацыя» (1997), «Танцавальны марафон» (1998), «Шлях да Галгофы» (1999), «Нелюбімыя гінуць» (2010, першая кніга рамана), «Вяртанне з апраметнай» (2011), «Тайны минских перекрестков» (2013), «Іду насустрач» (2013), «Парыж, Эйфелева вежа і...» (2020) і інш. Лаўрэат Нацыянальнай літаратурнай прэміі.

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

Час ракавы

Воля мая свабодная
амаль толькі ў адным абранні добра і зла;
у іншых адносінах яна адгароджана адусюль

Свяціцель Ігнацій Бранчанінаў

1919

Другога красавіка,
серада

Старшыня выканкама Дзісенскага павета Мікалай Ляскоўскі — чалавек малады, трохі вышэйшы ад сярэдняга росту, хударлявы, пры кепскім асвятленні нават худасочны, з блізка пасаджанымі круглымі недаверлівымі вочкамі на бледным твары. Два дні таму ён адзначыў дзень нараджэння, перакуліла на дваццаць дзявяты год, і, каб надаць сабе большую самавітасць і важнасць,

што, па яго разуменні, найперш павінна адпавядаць займанай высокай пасадзе, насіў рэдкія віслыя вусы меднага колеру і гэткага ж тону невялікую казліную бародку, якую пастаянна церабіў. Яму здавалася, што, заціскаючы бародку ў кулак, ён быў больш падобны да чалавека ў сабе ўпэўненага, удумлівага, строгага.

На сталае каля масіўнай чарніліцы ўжо тыдзень ляжаць акуляры з круглымі шкельцамі, і служака дзеля большай важнасці калі-нікалі нацягвае іх на дзюбасты нос, каб строгім халодным выглядам калі не прыструніць, то ўпэўніць чарговага наведвальніка ў сваёй начальніцкай здольнасці вырашаць праблемныя задачы і, галоўнае, паказаць сваю прыналежнасць да камуністычнай высокадзейнай наменклатуры.

Акуляры яму не патрэбныя, глядзіць праз іх — і бачыць агульны абрыс чалавека, усё наўкол у мутным вязкім тумане, але Ляскоўскі ад свайго ніколі не адступіцца, ён перакананы: знешні выгляд начальніка, няхай сабе напускны і няшчыры, павінен калі не наганяць страх, то хоць бы ствараць паўнацэннае ўражанне ваяўнічай строгасці.

Гэткі вобраз ён змяляваў з таварыша Троцкага, якога ў лістападзе 1917 года бачыў і слухаў на мітынг у Петраградзе, і менавіта круглыя бліскучыя шкельцы акуляраў больш за ўсё ўсхвалявалі хлопца з глухой вёска Капуста, што пад Віцебскам. Ён стаў далёкавата, крыклівыя вострыя словы зрэдку даляталі з парывамі збягага ветру, а вось шкельцы акуляраў на ўсхвалявана-агрэсіўным твары прамоўцы здаваліся жывымі. У скупых праменях вечаровага заходзячага сонца яны палыхалі дрыготкім фіялетавым агнём, і гэты ўзбуджаны задзірысты агонь у нейкі момант нечаканым трапяткім холадам запоўз у душу, няўцямнымі, хвалючымі дрыжыкамі працяў застылае цела, выклікаў даўно забытую статутную неабходнасць падпарадкавання.

Ляскоўскі да таго дня лічыў сябе анархістам і яшчэ ў 1915 годзе, падчас сусветнай вайны і службы ў царскай арміі, прыняў удзел у вайсковым бунце, каб потым са сваімі аднадумцамі пакінуць перадавую і напоўніцу хапануць абяцанай агітатарамі вольніцы на поўдні Расіі. Пабываў у Адэсе, нават на нейкі час прымкнуў да банды Мішкі Япончыка, але верхавод налётчыкаў патрабаваў ад хаўруснікаў не фармальнай дысцыпліны, ён дабіваўся жалезнага, безагаворачнага падпарадкавання. На той час нават асцярожны намёк на любую дысцыпліну, хоць бандыцкую, хоць рэвалюцыйную, выклікаў у душы анархіста Мыколы агрэсію і нястрымнае жаданне пужнуць, а то і пульнуць у чарговага агітатара з маўзера, які зняў з забітага ім афіцэра.

На пачатку 1917 года сярод анархістаў пайшла пагалоска, што ў Петраградзе хутка пачнецца дзяльба награвленага буржуямі, і, каб не аказацца разбітага карыта, Ляскоўскі кінуўся ў сталіцу. З разбойнай практыкі ведаў: хто першы, таму і дастанецца вялікі куш. Так апынуўся на плошчы, слухаў Троцкага, і раптам найшло прасвятленне, хтосьці нябачны быццам прашаптаў у самае вуха, што чалавек у акулярах персанальна яму, Мікалаю Антонавічу Ляскоўскаму, дае магчымасць жалезнай рукой дабываць сабе шчасце.

«Гэта знак зверху!...» — так ахарактарызаваў дэзерцёр нахлынулыя пачуцці і канчаткова сам сябе «дэмабілізаваў», а дакладней, перастаў баяцца, што ваенны трыбунал прыцягне да адказнасці за дэзерцёрства. Зрэшты, Троцкі забараняў ваяваць, і гэта выклікала палымянае, шматгалосае «ўра-а-а!...». З яго слоў, што праціналі душу і думкі, уцяміў галоўнае: настае час, калі канфіскоўваць буржуйскае дабро стане законным правам кожнага, хто прымкне да бальшавікоў. І Ляскоўскі зрабіў свой выбар.

У Дзісне аб'явіўся адразу пасля вызвалення горада ад немцаў. У кішэні меў партыйны білет камуніста і, на ўсялякі выпадак, мандат на прад'яўніка на ўста-

наўленне ў горадзе Савецкай улады. Білет быў сапраўдны, а мандат — ліпавы. Мінскі знаёмец, гадзіннікавых спраў майстар, цюцелька ў цюцельку змаляваў з сапраўднага, прабітага куляй і запэцканага крывёй. Гэты дакумент разам з падсумкам дастаўся Ляскоўскаму выпадкова і некалі належаў камісару, які ў тым вагоне, што і ён, ехаў з Петраграда ў Мінск. Па дарозе на цягнік напалі бандыты, камісару б сцішыцца, перацярапець абразлівыя паводзіны налётчыкаў, аддаць сярэбраны партсігар, дык не, завязаў перастрэлку і загінуў. Партсігар забралі налётчыкі, а мандат, быццам абярэг, аказаўся ў Ляскоўскага. Заставалася дачакацца зручнага моманту і ўпісаць у дакумент сваё прозвішча і месца, дзе можа аказацца ён, уладальнік важнай паперы. Камісара Ляскоўскага самаахварная трагічная гісторыя ні кропелькі не хвалявала, прывык, апошнія гады смерць заўсёды побач была.

Ён мог абысціся і без мандата, тым больш што для дасягнення пастаўленай зманлівай мэты ў час поўнай блытаніны, безуладдзя і росту злачыннасці дастаткова быць камуністам. Ён бачыў, як у Петраградзе, Маскве і іншых вялікіх гарадах Расіі маланкава вырасталі на пасадах простыя людзі і, адпаведна камуністычнаму бравураму гімну, «...хто быў нічым...», становіліся «УСІМ!».

Ідэя абяцанага рэвалюцыйным гімнам дармавога і заможнага жыцця балючай стрэмкай упілася ў лёкайскую душу, сквапную да чужога і гатовую на ўсё, каб жыць у дабрабыце, а яшчэ, да дрыжыкаў у каленках, яму вельмі карцела быць падобным да Троцкага, хацелася кіраваць людзьмі. Навязлівае жаданне зрабілася мэтай жыцця, заповітнай марай: няважна дзе, хоць у захалусным горадзе, але стаць для мясцовых людзей тым самым «УСІМ»... Галоўнае, утрымацца, не вываліцца з партыйнай абоймы.

Адукацыю, як многія кіраўнікі і таварышы па партыі, меў пачатковую, скончыў два класы царкоўнапрыходскай школы. Заўважыў, што больш высокія начальніцкія пасады пераважна займалі рабочыя з партыйным стажам, былыя недавучаныя студэнты — пасады па спецыяльнасці, а палітычныя зняволеныя падчас царскага рэжыму лічыліся самымі падрыхтаванымі кіраўнікамі, канкурэнтаў ім не было. У нейкі момант Ляскоўскі нават падумаў саштукаваць фальшывую паперку, што сядзеў у турме, але спыніў страх за магчымыя наступствы, бо ніколі гэтакага дакумента і ў вочы не бачыў. Нечакана для яго самога праявіліся арганізатарскія здольнасці. На адным з мітынгаў вылез на трыбуну, звычайны лафет пушкі, і, памятаючы агрэсіўную, крыклівую гарачнасць Троцкага, паспрабаваў што-нішто паўтарыць нават у жэстах і на людзях паказаць сябе перакананым рэвалюцыянерам. На памяць не скардзіўся, чутыя і, асабліва, прачытаныя бальшавіцкія пракламацыі прамаўляў без запінкі, і яго заўважылі, пачалі ўключаць у розныя рэвалюцыйныя камітэты. Набытае ў ліхадзейскіх прыгодах ненасытнае воўчае чуццё да чужога добра і на гэты раз не падвяло. У няпросты, лічы, лёсавызначальны момант жыцця паказная вера ў рэвалюцыю выйшла на першае месца, адкрываліся магчымасці хуткага і беспакaranaга ўзбагачэння.

Ляскоўскі, між іншым, пры ўсеагульным беззаконні і ўсёдазволенасці не здрадзіў прыроджанай асцярожнасці. І раней ніколі не пароў гарачку, нават у бандзе Мішкі Япончыка, калі даводзілася рабаваць заможных людзей, цягнікі, параходы... У Адэсе было і гэтакае... Ён заўсёды да дробязяў прадумваў асабісты ўдзел у кожным налёце, яму было важна ведаць магчымыя шляхі адыходу, а то і ўцёкаў. Ніколі не быў ні ў першых шарэнгах нападнікаў, ні ў апошніх, таму заставаўся жывы і каля здабычы, як правіла, аказаўся першы.

Назіральнасць, хітрасць, кемлівасць і пакутліва-містычнае жаданне стаць кіраўніком (якраз гэта і адпавядала галоўнай мэце — выбіцца ў людзі) у нейкі момант прымусілі Ляскоўскага задумацца: што з ім стане, калі скончыцца вай-

на, а разам з ёй згіне і безуладдзе, магчыма, бальшавікі з барацьбы выйдуць пераможцамі? Калі камуністы прайграюць, то на гэты выпадак іншага выйсця не бачыў, як знікнуць разам са сваім «залатым» шынялём, растварыцца на вялікіх прасторах Расіі і не толькі... Не выключаў магчымасці шухнуць за граніцу. На першае хваляючае пытанне адказаў камісар, той самы, што загінуў у цягніку ад бандыцкай кулі.

Падчас нядоўгай, але запамінальнай размовы Васілій (так пры знаёмстве адрэкамендаваўся камісар) цвёрда, як здзейснены факт, прыўзнята маляваў пасляваенную фантастычную будучыню ў новым камуністычным грамадстве, будучыню без цароў, капіталістаў, памешчыкаў... У вачах камісара быццам маланкі скакалі, калі прамаўляў палымяныя пераможныя словы:

— Мы, бальшавікі, змагаемся за здзяйсненне галоўнага прынцыпу справядлівасці: братэрства і роўнасць усіх людзей!.. Пры камунізме збудзецца векавечная мара ўсяго чалавецтва, і планета Зямля кожнаму чалавеку пры жыцці стане раем! Пра гэта сведчыць найгалоўнейшы бальшавіцкі лозунг: «Кожнаму — па патрэбнасці, ад кожнага — па здольнасці!..»

Пасля чутага Ляскоўскі недаверліва перасмыкнуў плячамі, усміхнуўся і, быццам між іншым, запытаўся:

— Хто ж тую светлую будучыню будаваць будзе?

Бальшавік выцягнуў са сваёй паклажы некалькі тоўстых кніг, прамовіў:

— Мы і будзем! — Камісар убачыў у вачах суразмоўцы недавер і праз раскацісты смех сіпла выдыхнуў: — Будзем, бо іншага выйсця для нас, бальшавікоў, няма... Хто вучыцца, той угору ідзе... Рабочыя і сяляне таксама будуць вучыцца ў інстытутах і ўніверсітэтах... Мы вывучымся і, назло буржуям і памешчыкам, пабудуем новую дзяржаву! За нас гэтага ніхто не зробіць!..

Словы камісара запалі ў душу, і Мікалай вельмі шкадаваў, што адзін з бандытаў, калі калашмаціў рэчы забітага камісара, натрапіў на тыя важныя бальшавіцкія кнігі. На вокладцы адной з іх толькі і паспеў прачытаць: «Карл Маркс». Бандыт, узважваючы, падкінуў іх у руках, падміргнуў Ляскоўскаму, які ўсё яшчэ стаяў з выцягнутымі ўгору рукамі, гукнуў нябачнаму за спінай хаўрусніку:

— Пятрок, во пашэнціла дык пашэнціла! Пусцім на самакруткі іхні «Капітал»... Нашаму атраду паперы на цэлы год хопіць...

Яго рэчы таксама перагледзелі, але ж не зусім ён дурань, каб трымаць навідавоку залатыя манеты і каштоўныя пярсцёнкі, што прыхаваў з рабункаў. Ён, налётчык з мянушкай Мыкола, хаўруснік самога Мішкі Япончыка, надзейна зашыў у падкладку шыняля здабыты скарб і нават пад пагрозай расстрэлу не здолеў бы яго аддаць. Ляскоўскі на ўсё жыццё запомніў тыя незабыўныя, жудасныя хвіліны, калі стаяў пад дулам вінтоўкі, і для сябе беспаваротна вырашыў: калі і ляжаць мерцвяком побач з камісарам, то ляжаць у золаце і быць пахаваным у рваным шынялі, на які не спакусіцца нават магільшчык...

Ляскоўскі пацёрся ў Петраградзе сярод бальшавікоў і ўступіў у партыю. Услед за Троцкім пацягнуўся ў Маскву, потым зноў вярнуўся у Піцер, а калі дачуўся, што ў лютым 1919 года стварылася Літоўская Беларуская Савецкая Рэспубліка, шухнуў у родную старонку. І не памыліўся!

Калі першы раз завітаў на партыйны сход мясцовых камуністаў, расказаў пра сябе, канешне, апусціў рабаванні падчас анархічнай вольніцы, і, як толькі намякнуў на піцёрскае знаёмства з таварышам Троцкім, яго тут жа абралі старшынёй выканкама Дзісенскага павета. Ліпавы мандат не спатрэбіўся, Ляскоўскі прыхаваў паперу да лепшых, а магчыма, і да горшых часоў.

І вось ён, старшыня выканкама, самы галоўны чалавек у Дзісне і павеце, смаліць папяроску і ўважліва назірае з акна свайго халаднаватага кабінета, як

на будынку насупраць, у якім месціліся міліцыя і чэкісты, падначаленыя яму работнікі прыладжваюць рэвалюцыйны плакат. На адзінаццаці аршынах рудой пакамечанай матэрыі вялікія літары красамоўна абвешчалі рэвалюцыйны лозунг: «Жалезнай рукою загонім чалавецтва ў шчасце!»

Плакат-заклік — адказ вышэйшаму начальству на загад праводзіць палітычную вучобу сярод мясцовага насельніцтва. Ляскоўскі настрашаны строгай партыйнай дысцыплінай, але патрабаванне аб вучобе ўспрыняў як цынічную, нават жартаўлівую насмешку з займанай пасады і, канешне ж, з сябе.

Ён хоць і малады, але бывалы, поўны сілы і жадання весці людзей у светлую будучыню. Але нешта яму падказвае, што людзі зусім не хочуць дагэтуль нікім нязведанага шчасця, лічаць летуценнымі мроямі яго шматслоўныя палыманыя прамовы пра заводы, зямлю, лясы, што цяпер належаць рабочым і сялянам, пра хуткае райскае жыццё. Калі гаворыць з гараджанамі, яны слухаюць і маўчаць, быццам не чуюць. Пытанні ў не задаюць, у вочы не глядзяць, а калі і зірнуць, то з недаверам. Мужчыны смяляць смярдзючыя самакруткі, танны тытунь нават яму, курцу з даўнім стажам, дзярэ горла і слязіць вочы. Жанчыны зусім не падыходзяць, камуністаў баяцца і, калі гаспадара няма дома, у хату не пусцяць, хоць дзверы выбівай, што часцяком і даводзіцца рабіць.

Зусім іншая справа — калегі камуністы. Яны на шматлікіх сходках за кожным яго словам пляскаюць... Не, з усёй моцы б'юць у ладкі, вочы агнём гараць, партыйцы вераць у камуністычную будучыню і, што самае важнае, дзейнічаюць, змагаюцца за лепшае жыццё.

Ляскоўскі, смялячы папяросу з доўгім наканечнікам (папяросы — канфіскаваны, некалькі скрынь экспрапрыравалі ў мясцовага купчыка на «патрэбы фронту») і баронячыся ад віхлястага, едкага дыму, прыжмурвае то адно вока, то другое. Наваспечаны кіраўнік ацэньвае працу падначаленых, што прыладжваюць плакат. На душы неспакойна, мо соты раз ён чытае, шэпча заклік на плакаце, а ў думках упарты пратэст: «Жыхароў у горадзе больш за дзевяць тысяч, і я не поп, каб байкі на пропаведзях гарлапаніць пра хуткае райскае жыццё без паноў і капіталістаў. Ды яшчэ ў прыфрантавой зоне... Якая можа быць прапаганда Савецкай улады, калі наўкол ворагі, і не толькі на перадавой, куды ў самы сціслы тэрмін ён павінен мабілізаваць сто чалавек? Але ж дзе людзей узяць? Іх не намалюеш, добраахвотнікаў днём з агнём не адшукаеш, няма ахвочых ваяваць, давядзецца бальшавікамі дзірку затыкаць. Канешне, загад будзе выкананы, толькі з кім застанецца ён, калі ўсе надзейныя камуністы сыдуць? Партыйцы яшчэ пры дысцыпліне, яго слова для іх — закон!.. Бывае, каторы заўпарціцца ці, што яшчэ горш, засумняваецца ў генеральнай лініі партыі... З такім выхад адзін — партыйны білет на стол, а прычэпам ліквідуюцца і прывілеі: штотыднёвы паёк, бязмежная ўлада, перспектыва заможнага жыцця, і ў фінішы — турма. Па-іншаму нельга, на фронце ворага здалёк відаць, а свайго, здараецца, што і суседа, як убачыш? Калегі не спяць, тут, у прыфрантавым тыле, суткамі ворагаў народа выяўляюць і яму, старшыні Дзісенскага павета, любую дапамогу гатовы аказаць.

Хоць бы ўзяць Маляўку, кіраўніка Шаркаўшчынскіх камуністаў... Толькі заікнуўся, што рэвалюцыі матэрыя патрэбна — ён цэлы рулон з даважкам і прытарабаніў. Тканіна шыкоўная, дарэвалюцыйная і... нейкі час можа паляжаць. Прапаганда прапагандай, але не па-гаспадарску ў красавіцкую, яшчэ снежна-дажджлівую непагадзь дабро нішчыць. Праз тыдзень матэрыял у скукожаную анучу ператворыцца, а як на фронце паспакайнее, ён палову бацькам адвязе, няхай родныя парадуюцца, а другую пафарбуе ў ярка-сіні колер, як Роза любіць... Дзяўчына сукенак нашыя, ды і яму гарнітур не памяшаў бы. Усё ж не з рукі гарадскому галаве з маўзерам на баку вяселле

спраўляць. Зрэшты, і кравец свой — бацька Розы, і некалькі залатых манет, даважак ад Маляўкі, вельмі да месца...»

Роза Цымбальская — нявеста Ляскоўскага. Прыязнасць між імі ўзнікла з першага погляду, а дакладней, як толькі ён у суправаджэнні ахоўнікаў пераступіў парог ніштаватага дома, пабудаванага з чырвонай цэгля, дома, які быў заўсёды няздзейснай марай вясковай беднаты.

Да гэтага малады старшыня выканкама ў суправаджэнні чатырох чырвонаармейцаў, бадзёра чаканячы кожны крок, доўга шпацыраваў па галоўных брукаваных вуліцах Дзісны, прыдзірліва выбіраў месца часовага прытулку. Не толькі шукаў месца для пражывання, у першую чаргу паказваў і прадстаўляў мясцоваму люду сябе, новага гаспадара горада.

Праходзячы па вуліцах, бачыў, як пакалыхваліся фіранкі на вокнах, бачыў і задаволеная пасміхаўся, упершыню ў жыцці напоўніцу цешыў сваё самалюбства. А як жа?.. За ім назірала не адна пара вачэй, за ім сачылі, яго вывучалі, абмяркоўвалі, аб ім гаманілі, і, пэўна ж, кожны гаспадар строіў нейкія планы, на нешта спадзяваўся... Ён цяпер — галава!.. І ад гэтага гонар распіраў грудзі: нарэшце ён на першых ролях, значыцца, людзі разумеюць, якога рангу чалавек шпацыруе па вуліцах у атачэнні ўзброенай аховы. Ён — новая ўлада, і цяпер ад яго, Ляскоўскага, залежыць жыццё горада, а для большасці — і дабрабыт. Не для ўсіх, канешне... Ляскоўскі менавіта гэтага і дабіваўся, а тое, што ніхто не паказаўся на вочы, дабаўляла яшчэ большай пыхлівай важнасці, па сабе ацэньваў людзей. Яго плечы, некалі бітыя афіцэрскай нагайкай, час ад часу пераканаўча свярбелі, нагадвалі, што начальства трэба баяцца і слухацца... Праз боязь стануць паважаць, а хто не захоча — таго ён прымусіць, як некалі прымусілі і яго выконваць загады.

Нечакана ў вялікім акне з прыгожымі разнымі аканіцамі ўбачыў чарнявую маладзіцу. Дзяўчына смела, нават з выклікам, зірнула яму ў вочы, гулівая ўсмяшка кранула вусны, і прыгажуня няспешна, быццам нехаця, прыкрыла фіранку. Для Ляскоўскага праблема з прыстанкам была вырашана... Але не адразу яго прывецілі ў якасці жаніха. Неяк бацька Розы запытаўся: «Кватарант жанаты ці халасты?.. — Пачуўшы, што халасты, задаволеная крактануў, падміргнуў, зазначыў: — Бахурым¹, і гэта вельмі, вельмі добра...»

Ляскоўскі нават не здагадаўся, што будучы цесць браў дазвол на шлюб дачкі ў самога рабіна. Пачуўшы просьбу, рабін падумаў, сказаў: «Падобна, да царскага рэжыму Расія ў бліжэйшыя часы не вернецца, і народу нашаму, спадзяюся, прынцып аталахі будзе толькі на карысць. Адпаведна яму, дзеці, народжаныя ў гэтых шлюбах, лічацца, як маці, яўрэямі. Вось і няхай незамужнія жанчыны і дзяўчаты бяруць шлюб з начальнікамі ды камісарамі... Не цяпер, дык потым усім нам паслабленне будзе...»

Развагі і ўспаміны старшыні перапыніў прыглушаны крык з вуліцы. Убачыў Франца Харэвіча, начальніка міліцыі павета, які з-за недахопу кадраў адначасова выконваў абавязкі чэкіста. Харэвіч выглядаў узбуджаным, выкрыкваў палкія, брудныя пагрозы, махаў кароткімі рукамі, загадваў зняць з будынка плакат, які на другім паверсе напалову прыкрыў вокны яго кабінета.

Чэкіст рассямшыў. Ляскоўскі чакаў падобнай рэакцыі служакі, але ж не настолькі агрэсіўнай. Ён наўмысна загадаў мацаваць матэрыю да сцяны так, каб словы «загонім чалавецтва ў шчасце» аказаліся на вокнах начальніка міліцыі. Прытоеным, нават помслівым рашэннем Ляскоўскі каторы раз сіліўся не толькі нагадаць, але паказаць чэкістам і міліцыянерам, хто ў горадзе гаспадар. Ён быў перакананы, што задача Харэвіча — вышукваць бандытаў і ворагаў Савец-

¹ Халасты (яўр.).

кай улады, а не торкаць свой нос у гаспадарскія пытанні — вотчыну старшыні выканкама.

Калі месца ў турме не хапае, не турэмныя казематы вінаватыя, прызначаныя на невялікую колькасць сядзельцаў. Ляскоўскі на ўсіх пасяджэннях адстойваў свой пункт погляду, вінаваціў чэкістаў, міліцыю, следчых, што турэмныя камеры перапоўненыя: гэта яны следства зацягваюць, не выконваюць загады цэнтра. Пастаянна нагадваў, што кіраўнікі новай дзяржавы патрабуюць, каб на месцах не цырымоніліся з ворагамі рэвалюцыі, а Харэвічу хоць намалой, а турму новую падай.

— Ляскоўскі, што ты сабе дазваляеш? Няўжо месца іншага не знайшоў для свайго... — з парога гукнуў Харэвіч, убачыў наструненае цела гаспадары кабінета і змоўк, спатыкнуўся на паўслове... Ведаў: Ляскоўскі не праміне з-за аднаго нядбайна, а то і легкадумна кінутага ў гарачцы неасцярожнага слоўца раздзьмуць з мукі слана, выказаць недавер і тут жа, спасылаючыся на прыфрантавую зону, давесці справу да разгляду на партыйным сходзе.

— Нашага, таварыш Харэвіч, нашага рэвалюцыйнага лозунга, — не дачакаўшыся хоць бы абразлівага намёку на рэвалюцыйны заклік, незадаволена ўпікнуў чэкіста Ляскоўскі і, свідруючы міліцыянера злым позіркам, дадаў: — Жалезная рука — гэта ж пра чэкістаў і міліцыю... Значыцца, плакат прымацаваны правільна...

— І пра ўсіх камуністаў Дзісенскага павета, — Харэвіч імгненна перавёў размову ў іншае рэчышча.

— Згодзен, — больш міралюбна ўсміхнуўся Ляскоўскі, прыгадаў некалькі слоў з дэпешы аб мабілізацыі, атрыманай напярэдадні з Віцебскага губернскага выканкама, узвышана дадаў: — Рэвалюцыя даверыла нам вялікую і ганаровую справу...

— Згодзен, але плакат варты месца больш пачэснага, чым будынак ЧК і міліцыі, ён павінен вісець, каб, адкуль ні глянь, і бачыўся, і чытаўся.

— Няхай будзе па-твойму, — не адразу пагадзіўся Ляскоўскі.

Па нядаўна набытай звычцы ён, абдумваючы сітуацыю, зацерабіў бародку, пацягнуўся па акулёры, але, убачыўшы на твары Харэвіча з'едлівую ўсмешку, успомніў, што некалькі дзён таму быў запрошаны на гулянку, дзе чэкісты «абмывалі» ўдала праведзеную аперацыю па экспрапрыяцыі. Пасля некалькіх чарак гарэлкі ён расслабіўся і не сцяргеў, раскрыў Францу сакрэт, дзеля чаго абзавёўся шкельцамі. Напамін прымусіў вымушана ўсміхнуцца, сесці ў крэсла, ліслівым голасам прапанаваць:

— Франц, калі хочаш, каб плакат быў прыладжаны ў іншым месцы, зрабі, як паложана па інструкцыі: падай заяўку ў выканкам. Спыраша пахвалі, маўляў, лозунг своечасовы і вельмі патрэбны... Потым выкажы незадавальненне кепскім асвятленнем кабінетаў... Напішы пра электрастанцыі, разрабаваныя немцамі падчас акупацыі... Згадай факт вывазу германцамі абсталявання: лепшае забралі, што не змаглі — пашкодзілі... Напішы пра малы дзень, што газа ў вялікім дэфіцыце... А яшчэ гараджан згадай: маўляў, дапытваецца народ, каму належыць «жалезная рука», пра якую гэтак ярскава сказана на плакаце?..

— Мыкола, ты з глузду з'ехаў?.. Цэлую гадзіну ў акне тырчыш, акром тваіх памагатых, ці бачыў на вуліцы хоць аднаго чалавека?

Ляскоўскі аслупянеў. Ён быў гатовы пачуць хоць што, толькі не адэскую мянушку, якой ахрысціў сам Мішка Япончык. Яму нічога не заставалася, як ад безвыходнасці пачаць бараніцца і напралом кінуцца ў бойку:

— Ты мне не мыкай!.. — штосілы крыкнуў старшыня. — Навошта імя сказіў? Памяць адбіла? А мо наўмысна здзек чыніш чалавеку, партыяй пастаўленаму на адказную пасаду? Калі так, партыйны сход уміг выведзе на чыстую ваду...

— Што ты, Мікалай Антонавіч, што ты!.. — спуджана замахай рукамі Харэвіч.

Ён не чакаў гэткага суровага павароту, у адно імгненне яго шыю, твар пабіла чырвонымі плямамі. Шукаючы хоць нейкага апраўдання, чэкіст няўпэўнена прамармытаў:

— Маці меншага брата гэтак клікала... Адэсітка яна, вось і сарвалася з языка...

У пакоі запанавала зацяжная паўза. Ляскоўскі, каб не выдаць свайго ўзбуджанага стану, падхапіўся з крэсла, крутнуўся да акна і, як заўсёды падчас неспадзяванага хвалявання, шукаючы падтрымкі, адчайна зірнуў на партрэт Троцкага, што вісеў у прасценку між вокнамі. Уладарны, трыумфальна-суровы твар важака ў гэтыя імгненні, здавалася, крычаў у рэвалюцыйным запале: «...Усім, хто прарэчыць мне і маім паслядоўнікам, — расстрэл!.. Расстрэл!.. Без суда і следства!..»

Ляскоўскі, адчуваючы поўную залежнасць, нават пакутную нікчэмнасць перад выявай куміра, канешне, не мог паўтарыць тое, што ў гэтыя імгненні рвалася з яго ганарыстай, мізэрнай душы, гатовай на любую подласць, абы на карысць сабе. Шукаючы выйсця, ён наўмысна марудзіў, цягнуў час. Невясёлыя думкі круціліся вакол аднаго: раптам Харэвіч рабіў тайныя спробы дакапацца да мінулага?..

Няспешна дастаў з кішэні папярсы, зрабіў некалькі крокаў у бок чэкіста, пстрыкнуў вялікім пальцам па донцы пачка, але сілу не разлічыў. Адна папяроска, зрабіўшы ў паветры паўкруг, апусцілася на кірзавы бот міліцыянера, густа нашмальцаваны дзёгцем, і прыліпла. Харэвіч страсянуў нагой, але папяроска засталася на месцы.

— Калі тое, што сказаў пра маці, праўда, то выбачаю... — пільна сочачы за суразмоўцам, як мага лагодней буркнуў Ляскоўскі і, скасіўшы вочы на яго боты, з кіслай мінай на твары ўсміхнуўся: — Добра, што не паспеў папяроску прыпаліць, а то пыхнуў бы ты разам з ботамі...

— Пра маці — чыстая праўда... Я вінаваты і прашу прабачэння... — адрывіста, дрыготкім ад напружання голасам прамармытаў Харэвіч, і фальшыўвая лёкайская ўсмешка застыла на перапалоханым твары. Праз секунду ён спахапіўся, аблізнуў парэпанія, сухія вусны, са шкадаваннем дадаў: — Каб мазут быў на бензіне ці спірце — пыхнуў бы, што той факел, а дзёгаць упаліць трэба.

«Харэвіч дапытвацца не стане, — разважаў Ляскоўскі. — Чалавек лёкайскай пароды, з нутром баязліўца і шкурніка, каб да сябе прыцягваць увагу і гэтым выдаць, не стане запыты пісаць у розныя інстанцыі. Гэткія дзейнічаюць спадцішка і ў адзіночку, без сведак... Але пільнасць не пашкодзіць, лёкай не ўпусціць магчымасці дапамагчы ўпасці, ён здольны на большае, не толькі ножку падставіць, ён і ў спіну пульту, калі на яго ніхто пальцам не пакажа. Падчас вайны ўсялякае здаралася, даводзілася і гэтае бачыць: ад'ютанты стралялі ў спіны сваім гаспадарам, панам афіцэрам...»

Успаміны пра анархічную раздольную вольніцу, Адэсу і крымінальнае бандыцкае жыццё імгненна прымусілі Ляскоўскага ўзяць сябе ў рукі. Штохвілінны панічны страх, страх выкрыцця і не інакш як смяротнай справы, сягоння лёгім скразнячком прабег па спіне і сцішыўся дзесьці ў патыліцы. Але глыбокай ноччу, у поўнай цішы, падчас нуднай бяссонніцы, дзённыя праблемы вярталіся і да поўнага знемажэння мучылі болей скроні, увачавідкі бачылася цагляная ледзяная сцяна, да якой туліўся спінай у чаканні вокрыку «плі».

Для былога падручнага Мішкі Япончыка з гадамі канспірацыя выйшла на першае месца. У трывожныя хвіліны, хоць бы ўзяць за прыклад сягонняшні, лічы, выпадковы напамін начальніка міліцыі пра Адэсу, падсвядомасць часця-

ком падказвала ідэі ў адным кірунку: што яшчэ зрабіць, каб глыбей схаваць былое, каб напусціць туману на тое, чаго не хацелася ўспамінаць?.. Ляскоўскі разгубленымі, як замыленымі, вачамі глядзеў на Харэвіча, а ў думках адно: зашыцца, зліцца, згубіцца ў агульнай масе камуністаў, каб ніхто ніколі больш не назваў яго Мыколам.

А праз секунду разважаў зусім пра іншае: «Можа, і добра было б зрабіць, каб камуністы прыфрантавой зоны карысталіся прыдуманымі мянушкамі?..»

Падумаў — і адразу прыгадаў налётыка Мішку Япончыка, які, згодна з пашпартам, Мойша Вінніцкі, таварыш Троцкі аказаўся Львом Бранштэйнам, а Ленін дэпешы падпісваў як Ульянаў.

«Я таксама мог бы падпісвацца мянушкамі, а то і некалькімі... — У думках маляваў жаданую карціну: — Мянушкі буду ставіць на самых важных паперах, на якіх фіксуюцца арышты, экспрапрыяцыя і, канешне, расстрэлы ворагаў... Трэба не забыцца і абавязкова падаць ідэю... Быць падобнымі да сапраўдных рэвалюцыянераў — не проста здорава, гэта — неабходнасць... Ідзе вайна... І падозрэнні ў камуністаў не ўзнікнуць, калі спаслацца на нашых правадыроў... Гады мінуць, і хто зможа разабрацца ў тых мянушках і подпісах?.. Зрэшты, як ажанюся, на прозвішча жонкі перайду...»

Згадаў нявесту і адмахнуўся ад намеру змяніць прозвішча, не надта яно ў Розы перспектыўнае. Каторы раз пашкадаваў, што не падумаў пра гэта раней, магчымасць была стаць хоць Івановым, хоць Сідаравым, але не... Успамінаў бацьку, які, выпіўшы, часта згадваў пра нейкую шляхетнасць іхняга роду, і не адважыўся. Цяпер і рады быў бы, але змяніць нічога не можа. Ён уважліва паглядзеў на Харэвіча і ўжо наважыўся быў сказаць пра задуму, але ўбачыў пустыя, халуйскія вочы і не рызыкнуў агучыць наваспечаную ідэю.

«Гэты, — мільганула асцярожная думка, — не зразумее намер быць падобнымі да людзей высокага палёту і, як піць даць, ананімны данос настрочыць».

Ён працягнуў пачак папярост начальніку міліцыі, прапанаваў:

— Смалі, Франц.

Харэвіч адмоўна матнуў галавой і ўсё яшчэ насцярожана прабубніў:

— Свае маю... Пасля вядомага табе вобыску і ў мяне гэтага дабра хапае... — Пераступіў з нагі на нагу, з хітрынкай у голасе дадаў: — Лозунг няхай застаецца на месцы, нешта пісаць — толькі паперу мараць. Зрэшты, ты начальства, табе лепш відаць і... чытаць. Адно турбуе: што, як кіраўнікі завітаюць? Ніякі камісар твой намер не ўхваліць, рэвалюцыйныя словы толькі з твайго акна чытаюцца... Не для жыхароў плакат...

«А ён не такі ўжо і прасты, вунь як перавярнуў... — падумаў Ляскоўскі і, прысмаліўшы папяростку, перавёў размову ў зусім іншы кірунак.

— Нам ёсць пра што разам пакумекаць: напрыклад, як загад выканаць аб мабілізацыі добраахвотнікаў на фронт? Сто чалавек — гэта ж цэлая разгорнутая рота! І яшчэ прапаную Восіпа Гарбаценку памяняць. Не паспявае чалавек і палітаддзелам кіраваць, і асабіста следства весці.

— Ёсць прапановы? — нарэшце чэкіст зразумеў, дзеля чаго Ляскоўскі прыдумаў цырк з плакатам на яго вокнах. Але, як ні дзіўна, іх думкі наконт Гарбаценкі супалі.

— Прапаную Жухара, — ціха зазначыў Ляскоўскі.

— Згодзен, — пасля невялікай паўзы пагадзіўся міліцыянер і, хітравата зірнуўшы на суразмоўцу, запытаўся: — Плакат што, застаецца?..

— З акна кабінета прыемна сузіраць мэту нашай рэвалюцыі, — узнёсла, як на мітынг, гукнуў старшыня, — але пайду насустрач, месца для рэвалюцый-

нага лозунга знойдзем больш зручнае... Каб навідавоку і для ўсіх жыхароў... Была задума замацаваць над мостам праз Дзісну, як маракуеш?

— Лепшага месца і не прыдумаеш, — расплыўся ў шчаслівай усмешцы Харэвіч. — Калі трэба, дапамагу, ёсць у мяне парачка рослых і рукастых міліцыянераў.

— Не, з гэтым і мая каманда справіцца... У мяне ёсць просьба да цябе зусім іншага плана...

Ляскоўскі сцішыўся, зацягнуўся папяросай, з прыўзнятых ноздраў хісткі дымок паволі пацягнуўся да прачыненай форткі. Зрабіў некалькі рухаў выцягнутымі ў трубочку вуснамі, непрыемнымі, быццам парсюковы лыч, і з рота курца пачалі выплываць колцы кучаравых тытунёвых аблачынак, падобных да абаранкаў. Задаволены сабой, старшыня з-пад ілба зірнуў на Харэвіча, яшчэ раз чмыхнуў аблачынкай, гукнуў:

— Хачу разам з табой паглядзець на Жданава.

— На папа з Шаркаўшчыны? — здзіўлена перапытаў чэкіст і, перасмыкнуўшы плячамі, дадаў: — Я веру Маляўку... Усе папы — контррэвалюцыянеры, а ў нас вайна не на жыццё, а на...

— Ведаю, ведаю, — замахаву рукамі Ляскоўскі, і было незразумела, ці ён дым каля твару разганяе, ці ад суразмоўцы адмахваецца.

— А калі ведаеш, навошта з ворагам мусі-пусі разводзіць, час на яго траціць? Зрэшты, навошта я табе? Сам схадзі ці загадай прывесці. Лепш першае, заадно падзівішся на цеснату ў камерах. Пабачыш — і выканаеш загад цэнтра аб павелічэнні турмаў...

— Хачу не толькі паглядзець на папа, але і некалькі пытанняў яму задаць.

— З варожым класавым элементам гаварыць не раю, таварышы не зразу меюць... Згадай дэпешы з Масквы, асабліва кім яны падпісаныя. Сам Уладзімір Ленін абазначыў і даў нам рашэнне партыі: рознага калібру былыя царскія служкі, памешчыкі і буржуі, афіцэр'ё, жандары і, канешне, папы партыяй загадзя прызнаныя контррэвалюцыянерамі. А ты прапануеш з ворагам за стол сесці і гарбатку піць?

Старшыня выканкама быў задаволены, хітрасць удалася. Ён наўмысна завёў гаворку пра Жданава, і чэкіст павёўся, пачаў жорстка ўшчуваць за аслабленне рэвалюцыйнай пільнасці. Было відавочна, што Маляўка не толькі яго, Ляскоўскага, «шчыра прасіў», каб шаркаўшчынскага папа ні ў якім разе не выпускалі з турмы, а як мага хутчэй прымянілі вышэйшую меру пакарання.

«Цікава, мне — сувой матэрыі і тры залатыя чырвонцы, а што атрымаў Харэвіч?» — слухаючы начальніка міліцыі, думаў Ляскоўскі.

Здацца, прызнаць паразу ці хоць у нечым уступіць Харэвічу ў яго планы не ўваходзіла. Вяселле на носе, наперадзе расходы вялікія, а ў Маляўкі, па правяраных звестках, ёсць чым падзяліцца з непасрэдным начальнікам. І падзеліцца, толькі трэба папа трохі памучыць, не адразу ў распыл.

— Раптам Жданаў прыме рэвалюцыю і на наш бок пяройдзе? — дачакаўшыся паўзы, з напускной абыякавасцю зазначыў Ляскоўскі. Падумаў, дадаў: — За ім людзі пацягнуцца, асабліва тыя, хто вагаецца і яшчэ не вызначыўся, чый бок прыняць...

— Ты жартуеш?.. — разгублена перапытаў збіты з панталыку Харэвіч і машынальна выдыхнуў завучанае: — Папы павінны быць знішчаны, цэрквы разбураны... У крайніх выпадках, папоўскі элемент павінен сядзець у турмах ці, як раіць таварыш Ленін, чысціць туалеты...

— Партыя ў маёй асобе, — наструніўся Ляскоўскі, — прапануе Жданава разумны і беспамылковы выбар: калі не зямельку парыць, то ў турме сядзець... А можа, разам з намі жалезнай рукой заганяць неадукаваны народ

у светлую будучыню... Каб чэкісты і міліцыя спалі спакойна, на чарговым партыйным сходзе асабіста далажу вынікі праведзенай агітацыі. З мяне патрабуюць прапагандысцкую працу з насельніцтвам?.. З папа і пачну!.. Толькі на хвілінку ўяві: раптам святары розных канфесій зразумеюць, што любая рэлігія — не што іншае, як опіум для народа, яго абалваньванне!.. Што станецца з прыхаджанамі?

— Што? — ціха прашаптаў Харэвіч.

— Здарыцца прасвятленне ў мазгах, і стануць яны апорай, але не папоўскай, а нашай, камуністычнай. І тады сусветная рэвалюцыя абавязкова пераможа, людзі ўсяго свету пойдучь за намі і скінуць са сваіх натруджаных плячэй прыстасаванцаў, дармаедаў, буржуяў і...

— Мікалай Антонавіч, ты сапраўдны камуніст!.. — ускрыкнуў усхваляваны Харэвіч. — Якія ўзнёслыя словы!.. Калі жыў у Петраградзе, толькі там і даводзілася чуць бальшавіцкіх агітатараў твайго ўзроўню... Я таксама хацеў бы навучыцца так прамаўляць...

— Кніжкі правільныя чытай і нашы, бальшавіцкія, газеты... Нядаўна пісалі пра святара Міхаіла Жадзьева... Яго белякі расстралялі за агітацыю Савецкай улады... А яшчэ пісалі пра Папова, Рашэтнікава і Гарохава — таксама былыя папоўскія элементы. Яны адракліся ад Бога, уступілі ў партыю бальшавікоў і ваююць за Савецкую уладу... Так што раю чытаць, а нашых правадыроў — вывучаць... І, пажадана, на памяць... Ворага забіць — вялікага розуму не трэба... Што, як на яго месца стануць не адзін і не два, а дзесяць?.. Сто чалавек?.. Патронаў не хопіць... Ад самых ярых і тых, хто не паддасца перавыхаванню, канешне, будзем пазбаўляцца... Астатніх навучым жыць у рэвалюцыі і для рэвалюцыі... Народ павінен навучыцца распазнаваць ворагаў і...

— І ў распыл!.. — Харэвіч секануў рукой паветра, паправіў шырокі рэмень на скуранцы, дакрануўся рукой да маўзера, рашуча выдыхнуў: — Зараз сам і дастаўлю папоўскі элемент для прапагандысцкай гаворкі.

— І Жугар з паперамі няхай прыйдзе, дапаможам новаму следчаму правільна ўнікнуць у хітраспляценні папоўскай справы.

На вуліцы начальнік міліцыі са здзіўленнем убачыў, што людзі Ляскоўскага ўжо скручваюць плакат у рулон. Зразумеў: работнікі атрымалі загад ад свайго шэфа з акна кабінета, і не стрымаўся, кароткі гартанны смех міжволі вырываўся з грудзей. Упершыню Харэвіч быў задаволены размовай, адчуваў, што між ім і Ляскоўскім нечакана склаўся масток, няхай сабе лёгкага, яшчэ не таварыскага, але непрытворнага даверу. Ён кашлянуў у кулак, азірнуўся на вокны, убачыў старшыню выканкама і нечакана для самога сябе прыклаў руку да брыля скураной фуражкі, аддаў чэсць, амаль па-ваеннаму крутнуўся і ў добрым настроі заспяшаўся ўніз па вуліцы да турмы.

Ляскоўскі, як ні дзіўна, быў менш аптымістычны і зусім не давяраў Харэвічу. Ён хітрыў, калі прасіў прынесці справу святара, Маляўка паказваў данос былога царкоўнага старасты Антона Баговіча з вёскі Ручай. Стараста абвінавчваў Канстанціна Жданава ў контррэвалюцыйнай дзейнасці. Да гэтай паперы прыкладвалася яшчэ адна — рашэнне Шаркаўшчынскай камуністычнай ячэйкі, дзе ў катэгарычнай форме гаварылася пра неадкладную ліквідацыю папа як ворага Савецкай улады. Але следчы Восіп Гарбацёнак пасля першага допыту Жданава, а потым некалькіх яшчэ, нават з прымяненнем фізічнай сілы, што заахвочвалася новай уладай, прыйшоў да высновы і далажыў цыдулкай: «Словы Баговіча патрабуюць праверкі. Жданаў абвінавчванні катэгарычна абвяргае і паказвае былога старасту чалавекам карыслівым, ілжывым, які помсціць за выкрыццё ў крадзяжы царкоўных грошай...»

ПРОЗА/ПАЭЗІЯ

Таццяна Яцук УВЫСЬ ГЛЯДЗЯЦЬ СВЯТЫНІ

Вершы

Яцук Таццяна Мікалаеўна нарадзілася 19 сакавіка 1963 года ў вёсцы Радагошча Навагрудскага раёна. У 1980 годзе закончыла Валеўскую сярэднюю школу, а ў 1985 філалагічны факультэт БДУ.

Аўтар зборнікаў паэзіі «Груша над абрывам» (2017), «Маладосць на выданні» (2017), «Валошкавыя сны» (2018), «Паэма блукання і веры» (2019), «Бліскавіцы над Свіцязю» (2019), «Алфавітная музыка слоў» (2020), «За сіняй птушкай» (2020), «Сповідзь чыстаму лісту» (2020), «Случайный дождь» (2021) і інш.

Цяпер працуе кіраўніком літаратурнага аб'яднання «Купальскія зоры» пры Баранавіцкай цэнтральнай бібліятэцы.

Лаўрэат літаратурнага конкурсу рукапісаў імя Цёткі Гродзенскага абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў Беларусі ў намінацыі «Паэзія» за зборнік «Зоркі ў прыполе» (2022).

БЕЛАРУСКІЯ МЯСТЭЧКІ

Сярод лясоў ці каля ціхай рэчкі,
Сярод балот са шлейфам журавін
Мястэчкі, беларускія мястэчкі,
Вы вечныя, як радасны ўспамін.

Вы сэрца наталяеце спакоем,
Ад распачы і стратаў абярэг.
Шумяць стагоддзі пышным травастоем,
І вёсны набіраюць свой разбег.

Калі з пякельным болем не змірыцца
Ды распач раніць і душа баліць,
Да вас я крочу, любыя капліцы,
Лячу туды, дзе каня просіць піць.

Не трэба дарагіх замежных лекаў,
Калі душа шчыміць ад дзён ліхіх.
Імчыць мяне машына да аптэкі,
Дзе водар траў гаючых і святых.

І так прывольна дыхаецца, спіцца
У незабыўнай вёсачцы маёй.
Спагадлівая зорка-вечарніца
Гайдае нерастрачаны спакой.

Крануць зямлю дажджы з паспелых грушаў,
І ападуць антонаўкі ў траву.
Я буду слухаць ціш і не парушу
Шчымлівы шэпт зямлі: я ім живу.

ГРОДНА

Дні адлятаюць, нібы птушкі ў вырай,
За небасхіл, за даўнія мury,
А Гродна з векавечнае пары
Над Нёманам лунае вечно-шчыра.

Гісторыя жыве ў магніце вулак,
Гасцінна кліча ў калаўрот падзей,
Дзе белыя гарлачыкі ў вадзе
Ля замка старажытнага прыснулі.

Намолена зямля спрадвечнай вераю
І праўдаю прашыта векавой.
Тут дабрачыннасць постаццю святой
Ідзе па сцежцы мудрага даверу.

І ганарова ўвысь глядзяць святыні,
У згодзе ўсе канфесіі, народы.
Тут дух няўмольны волі і свабоды
Жыве ў бяздонні Нёманавай плыні.

НЕ АПАЛІЦЕ

Не апячыце крылы на даверы,
Не апаліце.
Згарэў спакой мой трапяткі, без меры
Там, у блакіце.
Зноў радасці ўзнімаецца світанне,
Маўчыць прастор.
Панішчана нявераю каханне
З тых шэрых дзён.
І толькі сум, расхрыстаны і гулкі,
Яшчэ жыве.

ПРОЗА

Алесь Бадак ДВА АПАВЯДАННІ

Бадак Алесь Мікалаевіч нарадзіўся 28 лютага 1966 года ў вёсцы Туркі Ляхавіцкага раёна. Служыў у Савецкай Арміі (1984—1986). У 1990 годзе скончыў філалагічны факультэт БДУ. Працаваў пазаштатным карэспандэнтам-арганізатарам Бюро прапаганды мастацкай літаратуры СПБ (1990—1991), рэдактарам аддзела, адказным сакратаром, намеснікам галоўнага рэдактара часопіса «Бярозка» (1991—2001), рэдактарам аддзела часопіса «Полымя» (2001—2002), загадчыкам аддзела прозы, адказным сакратаром, намеснікам галоўнага рэдактара часопіса «Маладосць» (2002—2009). У 2009—2014 гадах галоўны рэдактар часопіса «Нёман». У 2014—2015 гадах галоўны рэдактар часопіса «Полымя». Адначасова ў 2009—2012 гадах 1-ы намеснік дырэктара Рэдакцыйна-выдавецкай установы «Літаратура і мастацтва». У 2012—2015 гадах намеснік дырэктара РВУ Выдавецкі дом «Звязда». З 2015 года дырэктар выдавецтва «Мастацкая літаратура».

Аўтар кніг паэзіі «Будзень» (1989), «За ценом самотнага сонца» (1995), «Маланкавы пасах» (2004), «Развітанне з вечнасцю» (2019), «Уладар ветру» (2022), а таксама кнігі прозы «Ідэальны чытач» (2021) і многіх кніг для дзяцей.

Лаўрэат прэміі «Залаты купідон» (2008), прэміі СНД «Зоркі Садружнасці» (2014), прэміі Васіля Віткі (2015) і Нацыянальнай літаратурнай прэміі (2022).

ПАРТРЭТ

Яму здавалася, што ён перастаў хвалявацца ў той момант, калі дырэктар музея першым узяў слова, і ўжо зусім спакойна адчуваў сябе, нават крыху вальяжна пакалыхваўся ўзад-уперад на насках новых, купленых спецыяльна для гэтага мерапрыемства туфель, калі следам за дырэктарам выступаў намеснік старшыні саюза мастакоў. Перадапошняя, пятай па ліку, да мікрафона падышла немаладая ўжо мастацтвазнаўца і крыху мужчынскім, нейкім не вельмі свежым голасам пачала хваліць яго пейзажы, ледзь не слова ў слова пераказваючы свой нядаўні артыкул у часопісе «Мастацтва». Ён тут жа страціў да яе ўсялякую цікавасць і пры гэтым не пераставаў глядзець, як вяла і бязгучна, нібыта ў нямым кіно, варушацца яе вусны. Ён захацеў пракруціць у памяці тое, што казалі пра яго іншыя, але аказалася, што яму не так і шмат чаго запомнілася з іх выступленняў, і тады ён зразумеў: хваляванне нікуды не дзелася, яно якраз і стала прычынай яго няўважлівасці.

У маладосці ён лічыўся адным з самых перспектыўных беларускіх пейзажыстаў, але паступова яго засланылі сабой больш прабіўныя равеснікі. Спачатку ён перажываў і сучыўся тым, што час усё расставіць па сваіх месцах, аднак жа гэтага чамусьці не здарылася, ні калі яму споўнілася сорок, ні калі стукнула пяцьдзясят, і цяпер, перад сваім вернісажам, у музеі, дзе на выставах іншых мастакоў ім не раз былі ходжаны-пераходжаны ўсе залы, ён адчуваў сябе чужым, пазбягаў сустрэчаў з тымі, хто стаяў насупраць — у большасці сваёй маладымі людзьмі, напэўна, першакурснікамі альбо старшакласнікамі, — быццам баяўся ўбачыць у іх вачах абіякавасць да ўсяго, што тут адбываецца, ці яшчэ горш, юначы скепсіс, маўляў, мы добра ведаем цану ветліва-хвалебным тырадам, якія адрасуюцца юбілярам.

Але як толькі дырэктар музея даў слова яму і дакрануўся рукой да яго спіны, здавалася, ужо гатовы нават падштурхнуць яго да мікрафона, ён неяк адразу змяніўся — знешне і ўнутрана: выпрастаўся, у вачах з'явілася ўпэўненасць, а ногі — ён нарэшце перастаў пакалыхвацца — адчулі пад сабой зямную апору, якой ім, аказваецца, да гэтага так не хапала. Ён зрабіў некалькі ўпэўненых крокаў, левай рукой крыху разкавата да ўзроўню рота апусціў мікрафон, пасля чаго ўсім цэлам павярнуўся ў бок роўнай шарэнгі нядаўніх аратараў.

— Самую вялікую асалоду ад малявання я атрымліваў у дзяцінстве, калі яшчэ не ведаў, што такое кампазіцыя і кампазіцыйныя прыёмы. Я пасцігаў гэтую тайну самастойна, паступова, інтуітыўна, і кожнае новае адкрыццё, якое мне бачылася ў нейкай прыдуманай мной дэталі, даводзіла мяне да лёгкага галавакружэння, а гэта і ёсць найвышэйшая праява натхнення. Не ведаю, можа, набытыя веды і не ператварылі мяне ў халоднага рамесніка, але сам працэс стварэння карціны, на жаль, даўно перастаў быць тайнай, — ён абхапіў сваю галаву абаруч і далей гаварыў ужо напаяжартам, — а галава перастала кружыцца. Яна нават не закружылася сёння — пасля вашых хвалебных слоў.

Пад яго экспазіцыю адвялі залу часовых выстаў на другім паверсе. Паходжаючы туды-сюды, ён доўга выбіраў месца, дзе стаць, каб не быць у цэнтры ўвагі і спакойна назіраць за публікай, адзначаючы для сябе, каля якой карціны яна будзе затрымлівацца даўжэй. Аднак рашыць да канца праблему з выбарам месца ён так і не паспеў: нечакана ўвесь агляд перад ім закрыла сабой сімпатычная журналістка, ад распушчаных па плячах густых валасоў якой даплываў да яго дзівосны водар дзявочай чысціні.

— Віктар Канстанцінавіч, я магу задаць вам некалькі пытанняў? — спытала яна, пасля чаго, на ўсялякі выпадак, абяззброіла яго сваёй мяккай усмешкай, а ўжо затым назвала сябе і сваё выданне.

Ён кінуў, не адрываючы позірку ад яе вачэй.

— Некалькі хвілін назад вы казалі, што пачалі маляваць яшчэ ў дзяцінстве. А хто аказаў на вас найбольшы ўплыў?

— Ну... у дзяцінстве — сама прырода. Я любіў хадзіць у парк альбо на бераг Свіслачы і доўга глядзець на дрэвы, на ваду. Калі доўга-доўга глядзець на што-небудзь жывое, яно застывае і ператвараецца ў геніяльную карціну.

— Ну а хто апроч прыроды?

— Мой сябар.

— Сябар-мастак?

— Не мастак. Аднакласнік. Проста аднакласнік. У дадзеным выпадку прафесія не мае значэння. Але ён мне аднойчы сказаў: «Калі я гляджу на твае пейзажы, мне хочацца быць дрэвам на іх, а не чалавекам». Збоку гэта падаецца крыху дзіўным кампліментарам, праўда? А тады я раптам зразумеў: дрэвы ў

нечым падобныя на людзей. Дрэвы, кусты, кветкі. У кожнага свой воблік, свой характар, свая душа. Так, душа. І пасля гэтага я стаў глядзець на прыроду па-іншаму, спрабуючы фарбамі перадаваць яе падабенства з чалавекам.

— Ваш любімы жанр пейзаж, але вы пішаце і партрэты.

— У асноўным гэта праца на заказ, дзеля заробку. На жаль, пейзажы прадаюцца горш, чым партрэты, адзін з якіх, дарэчы, выстаўлены тут. І калі вы зможаце...

Ён не дагаварыў: нешта адцягнула ўвагу журналісткі, яна перастала яго слухаць і глядзела, як падалося яму, здзіўлена, на тое, што было за яго спінай. Ён азірнуўся і разгублена выдыхнуў:

— Вы...

Тры месяцы назад, у сярэдзіне ліпеня, які ў горадзе задушліва пах гарачым ад спёкі асфальтам, Віктар сядзеў у сваёй майстэрні і чакаў, калі пазвоняць у дзверы. Пра мужчыну, які павінен быў пазваніць, ён ведаў толькі, што таму сёлета споўніцца семдзесят, у яго хрыпаваты голас, завуць Сяргей Сяргеевіч, і яму патрэбен уласны партрэт. «У вашым саюзе мне параілі менавіта вас, Віктар Канстанцінавіч», — неяк мнагазначна прагучала ў тэлефоннай трубцы, і ён падумаў, што давядзецца мець справу з кар’ерыстам, для якога ў жыцці вялікае значэнне маюць няпісаныя законы чыноўніцкай субардынацыі.

Віктар уявіў сабе гэтага Сяргея Сяргеевіча: невысокі, з залысінай, пакрытай лёгкім, амаль нябачным пушком, празмерна поўны, гладка, да бляску на шчоках паголены, абавязкова ў касцюме і пры гальштуку. Такому яшчэ паспрабуй дагадзі.

У іншай сітуацыі ён бы адмовіўся ад заказу, але набліжалася яго шасцідзесяцігоддзе, і яму цяпер вельмі патрэбны былі грошы.

У чаканні кліента ён крыху прыбраў у сваёй невялікай — дваццаць квадратных метраў — майстэрні, вызваліў ад кніг старое, на чатырох драўляных ножках і з высокай спінкай крэсла, у якога паліняла ад часу плюшавая абіўка, — на яго ён збіраўся пасадзіць гасця. Кнігі, два першыя тамы «Гісторыі беларускага мастацтва», паклаў на стол каля шкляной вазы з жывой ружай. Ружу тыдзень назад ён купіў у кветкавым кіёску на ўваходзе ў супермаркет. Было ў ёй нешта незвычайнае, таямніча прыцягальнае. Там, у кіёску, яна яшчэ не да канца распусцілася, да таго самага канца, той самай рысы, пасля чаго пачынаецца паступовае, але незваротнае завяданне.

Ён прынёс ружу ў майстэрню, асцярожна, нібы баючыся параніць, адрэзаў наўскос кончык сцябла і паставіў яе ў вазу з халоднай вадой, затым распушыў у вадзе паўтаблеткі аспірыну, які трымаў тут з сырой і чамусьці вечна насупленай вясны, калі прастудзіў горла. Яму хацелася намаляваць гэтую ружу, але прайшоў дзень, другі, потым тыдзень, за гэты час ён зрабіў некалькі эскізаў з рознай кампазіцыяй і тут жа парваў іх: яны здаваліся невыносна банальнымі.

Нарэшце ў дзверы пазванілі. Сяргей Сяргеевіч аказаўся зусім не такім, якім ён сабе яго ўяўляў. Крыху вышэйшы ад сярэдняга росту, сівы, але з такой густой шавялюрай, што яе можна было прыняць за парык. Злёгка прыжмураныя вочы, якія вось-вось былі гатовыя яму падміргнуць, вусны з усмешкай, якой звычайна сустракаюць добра знаёмых: з такімі людзьмі адразу перастаеш адчуваць сябе чужым. Але самым нечаканым было тое, што Сяргей Сяргеевіч прыйшоў не адзін: з ім была жанчына на выгляд гадоў пяцідзесяці, з-за чаго цяжка было зразумець — дачка яна яго ці жонка.

— Сяргей Сяргеевіч Максімовіч, — нагадаў сваё імя гасць і тут жа дадаў, пяшчотна дакрануўшыся далонню да пляча сваёй спадарожніцы: — А гэта

Вольга Іванаўна. Мая Волечка. Я без яе цяпер нікуды ні нагой. Прабачце, што не папярэдзіў.

«Жонка, — падумаў Віктар з лёгкім шкадаваннем: так адзінокія мужчыны, калі бачаць перад сабой чужых прыгожых жанчын, шкадуюць, што тыя дасталіся некаму іншаму, а не ім. — Класічная сямейная сітуацыя: стары раўнівы муж хоча запоўніць сабой усю прастору сваёй нашмат маладзейшай жонкі, рэгулярна водзіць яе ў тэатр, на канцэрты, на выстаўкі. Напэўна, яны разам нядаўна, таму ў яго цяпер вельмі адказны перыяд: неабходна як мага часцей дэманстраваць сваёй абранніцы ўсе перавагі яго гадоў у параўнанні з узростам яе ровеснікаў: мудрасць, разважлівасць, вялікае кола ўплывовых знаёмых».

— Не чакаў, што буду мець клопат з гэтым. — Сяргей Сяргеевіч паднёс указальны палец спачатку да правага, пасля да левага вока: рагавіца абодвух мела малочна-блакітнае адценне. — Глаўкома, — спакойна прамовіў ён. — Гляджу на свет як у падзорную трубу.

Віктар сумеўся, нібы ўсё, што ён толькі што думаў, на самай справе сказаў уголос.

— Старэць трэба прыгожа, так, як старэюць дрэвы, правільна?

Віктар ветліва і з разуменнем усміхнуўся ў адказ, паказаў яму, дзе сесці, затым вызваліў ад пустой рамы другое, з аднаго набору, крэсла і паспешліва правёў па ім далонню: гэта была крыху недарэчная рэакцыя на паўпразрыстае святло белага сарафана з рознакаляровымі матылькамі ніжэй калена той, каго не чакаў тут убачыць.

— Дзякуй, — сказала Вольга Іванаўна, і ён заварожана глядзеў, як прыхадзе ад яе рухаў ажывалі на сарафанах матылькі. Крэсла, прапанаванае ёй, стаяла каля стала, і калі яна апусцілася на яго, ён паглядзеў спачатку ёй у вочы, затым перавёў позірк на ружу ў вазе, пасля, ужо крыху збянтэжана, зноў паглядзеў ёй у вочы і накіраваўся да мальберта.

— Гэта Волеччына жаданне: загадаць партрэт да майго сямідзесяцігоддзя, — не без гонару прызнаўся Сяргей Сяргеевіч. — Я спачатку заўпарціўся, потым прапанаваў сямейны партрэт — удваіх з Волечкай, але ўрэшце мы вырашылі, што сямейны закажам праз год — да юбілею нашай сям’і.

Віктар ускінуў бровы: «Юбілей? Гэта колькі — пяць, дзесяць?»

— Дзесяць гадоў разам, — задаволіў яго цікавасць Сяргей Сяргеевіч і некалькі імгненняў моўчкі сачыў за тым, як ён рэзка водзіць алоўкам па ватмане, прымацаваным кнопкамі да мальберта. — А вы ўжо што — пачалі пісаць партрэт? — і паправіў вузел цёмна-шэрага (у тон пінжака), з аранжавымі палоскамі наўскос гальштука.

— Ну, як вам сказаць: пакуль я толькі раблю эскізы.

— Сяргей, — мякка сказала Вольга Іванаўна, — мне здаецца, сваімі размовамі ты перашкаджаеш чалавеку працаваць.

— Не хвалююцца, — супакоіў яе Віктар, — размова дапамагае лепш разпознаць твар, асабліваці мімікі.

Сяргей Сяргеевіч крыху памаўчаў, быццам вырашаючы, да чых слоў яму варта прыслухацца — да жончых ці да слоў чалавека, якога ён амаль не ведаў.

— Некаторая празмерная гаварлівасць — гэта, можна сказаць, прафесійная хвароба, — растлумачыў ён. — Лекцыі, лекцыі, лекцыі... Усё жыццё аддаў універсітэту — студэнт, выкладчык, загадчык кафедры, дэкан. Не Бог ведае якіх вяршынь дасягнуў, затое, здаецца, і чужых крэслаў ніколі не займаў.

Гадзіны праз дзве Віктар сказаў, што на сёння ўсё.

ПАЭЗІЯ

Віктар Кунцэвіч
АЎТОРАК
ВЫСЛУХАЎ МЯНЕ

Вершы

Кунцэвіч Віктар Іванавіч нарадзіўся 21 сакавіка 1957 года ў вёсцы Чырвоны Бор Бялыніцкага раёна. Скончыў Магілёўскае прафесійна-тэхнічнае вучылішча № 54 і журфак БДУ. Працаваў загадчыкам сельскагаспадарчага аддзела і намеснікам рэдактара газеты «Прыдняпроўская ніва» Магілёўскага раёна. У 1998 годзе перайшоў працаваць у магілёўскую гарадскую газету «Веснік Магілёва», дзе адначасова быў уласным карэспандэнтам па Магілёўскай вобласці рэспубліканскай газеты «Чырвоная змена». З 2016 па 2018 год працаваў галоўным спецыялістам Магілёўскага абласнога аддзялення «Саюз пісьменнікаў Беларусі». Аўтар кніг паэзіі «Горкая спакуса» (1999), «Одинокий дождь» (2005), «Гул у звоне» (2010), «Песчинки» (2019) і інш.

Лаўрэат літаратурнай прэміі імя Аляксея Пысіна Магілёўскага абласнога аддзялення ГА «Саюз пісьменнікаў Беларусі».

Новы дзень — аркуш паперы, чысты, белы.
— Добры дзень! — Адчыніць дзверы хтосьці смела.
Крочыць дзень, збірае словы, словы раздае.
Суразмоўца адмысловы, і мы з ім — свае.
Развітанні і сустрэчы — што ж, у добры час!
Раптам чую: «Добры вечар!» Дзень пайшоў ад нас.
На стала аркуш паперы — хлеб на ім не рэж.
Паглядзі, калі не верыш: на паперы верш.

Восень расправіла крылы
Жоўта-барвовыя.
Восень звычайная, стылая,
Але ж і адмыслова новая.
Новая восень — новыя словы...

ПРОЗА

Вольга Любашына ДВА АПАВЯДАННІ

Любашына Вольга (Таляронак Вольга Фёдараўна) нарадзілася 15 красавіка 1960 года ў Мінску. Скончыла філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Доўгі час працавала на беларускім тэлебачанні. Аўтар трынаццаці кніг для дзяцей і дарослых, сярод якіх «Белые туманы» (2010), «Уголёк со льдинкой» (2010), «Призрачное счастье» (2016) і інш.

ЛЕЦІШЧА

Амаль усю ноч ішоў спорны дождж. Але на золку моцны вецер паступова рэзагнаў хмары і на сінявата-ліловым небе з'явіліся пробліскі сонечных прамянёў. Ігар і Зося збіраліся ў дарогу. Сёння ім прадбачылася чарговая паездка ў вёску. Яны даўно марылі пра свой загарадны дом, у якім будзе магчымасць адпачываць і ўзімку, і ўлетку. Некалькі дач і вясковых хатак ім давалося паглядзець на мінулым тыдні, але былі розныя прычыны, каб адмовіцца ад пакупкі: то месца не спадабалася, то кошт высокі запрасілі, то хатка — зусім развалюха, хоць і прадавалі танна. Вось і яшчэ адну прапанавалі ім паглядзець. Сазваніліся з прадаўцом, дамовіліся сустрэцца за горадам...

Па незнаёмай дарозе накіраваліся ўслед за машынай Стася — прадаўца лецішча. Зосю і Ігара задаволіў гэты кірунак: дарога роўная, наўкол прыгожыя мясціны. Нечакана з-за шэрай хмары выглянула яркае сонейка, зазірнула ў машыну і прымусіла іх усміхнуцца.

Ганне здалася, што нехта да яе стукаецца. Яна хуценька падхапілася з ложка і пабегла адчыняць дзверы, але на парозе нікога не было. Жанчына прысела на лаўку ля акна і нечакана заўважыла, як на двары незнаёмы чалавек запрог іхняга каня Рыжыка і носіць у драбіны невялічкія клункі. Побач моўчкі бегае сабака. Ганна напружана прыгледзелася. «Няўжо гэта сусед там ходзіць? — мільганула думка ў яе сівой галаве. — Што яму трэба? Чаму без дазволу ўзяў нашага каня?! І Чарот чамусьці на яго не брэша».

— Божачкі! — усхвалявана ўскрыкнула жанчына і перахрысцілася. — Гэта ж нябожчык мой муж Васіль. Якім чынам ён тут апынуўся? Мінула ўжо тры гады, як мы яго пахавалі. Нічога не разумею.

Раптам Васіль наблізіўся да акна і, падзываючы рукой, ледзь чутна вымавіў:

— Ганначка, збірайся. Бяры ўсе неабходныя табе рэчы.

— Куды збірацца? Навошта? Я нікуды не паеду!
 — Да тваёй сястры, да Яні. Частку спажыткаў я ўжо злажыў. Давай, хутчэй, я чакаю.

Ганна бачыла, як Васіль адышоў ад акна і раптоўна некуды знік.

— Васіль, Васіль... — закрывала Ганна яму ўслед, моцна стукаючы ў шыбу...

Ганна імгненна прачнулася, прыслухалася: у хаце — ціха, а ў грудзях трывожна б'ецца сэрца. Падхапіўшыся з ложка, босая падбегла да акна, на шыбе якога, быццам пацеркі, блішчалі кропелькі-дажджынкі. Яшчэ было рана: над даляглядам толькі пачала вымалёўвацца тоненькая залацістая стужачка сонечнага святла. Жанчына глядзела на празрыстыя кроплі дажджу, якія каціліся, нібыта слёзы, па халодным шкле, і старалася згадаць свой ранішні сон.

— Гэта ж трэба, свайго Васіля бачыла. Чаго ён да мяне прыходзіў? Такое пацуццё, што я з ім сапраўды бачылася,— усхвалявана разважала ўголас, раз-пораз кідаючы позірк на партрэт мужа. — Мо што здарылася ў Янкі? Дык тры дні таму па тэлефоне доўга гаманілі. Крыху пазней я ёй абавязкова пазваню.

Ганна займалася хатнімі справамі, калі нечакана зазваніў тэлефон. Яна ажно здрыганулася: «Мо і праўда, штось здарылася». Паспешліва ўзяла трубку:

— Алё, алё, Янечка, даражэнькая, сястрычка мая, што ў цябе здарылася?

— Добрай раніцы! Ды нічога не здарылася. Чакаю дзяцей з унукамі, абяцалі наведаць. Можна, і ты да мяне завітаеш? Мой зяць па цябе прыедзе. Трохі пагасціш у нас. Пабачымся, пабалакаем, убачыш маіх унукаў.

— Ой, Янечка, добра, што нагадала, а то я, сівая мая галава, зусім забылася: сёння ж да мяне збіраўся прыехаць сыноч мой.

— Вось і добра. Разам прыезджайце.

— Ну, пагляджу.

— Дамовіліся.

Ганна паклала трубку, паглядзела на абраз на покуці, перахрысцілася і прашаптала:

— Слава табе, Гасподзь, усё добра, дарэмна хвалявалася. Пайду рыхтавацца да сустрэчы: напяху піражкоў з бульбачкай і кропчыкам. Смачных! Са смажанай цыбулькай, скварачкамі. Боршчыку звару...

Занепакоеная жанчына павесялела, пачала напяхаць свае любімыя песні. А калі зазірнула ласкавае сонейка ў вокны — зрабілася радасна на яе жаночай душы.

Ганна Іванаўна марыла пра ўнукаў. Яе адзіны сыноч Стасік жанаты ўжо дзевяць гадоў, але нявестка Ала не спяшаецца нарадзіць дзіцятка. Спачатку яна вучылася, пасля ў яе не было часу, а цяпер нават аб гэтым і не думае. А як майму Васілю хацелася папесціць унука ці ўнучку, так і не дачакаўся.

Быў поўдзень. Ганна прыбрала ў пакоі і толькі прысела на канапу крыху адпачыць, як пачула брэх сабакі. Устала з месца і падышла да акна. Прыслухалася і праз хвіліну ўбачыла: да хаты пад'ехалі дзве машыны. Яна накінула на плечы шэрую пуховую хустку і выйшла на ганак.

«Мабыць, сыноч гасцей прывёз. Вось добра. І пачаставаць ёсць чым,— задаволена ўсміхнулася Ганна.— Сёння мне сумаваць не давядзецца».

Неўзабаве адчынілася брамка і ў двор зайшлі незнаёмыя людзі.

— Добры дзень,— прывіталася маладая светлавалосая жанчына.

— Добры дзень,— прывітаўся ўслед каржакаваты, чарнявы мужчына, які ішоў побач.

— Добры, добры, праходзьце, калі ласка,— ўзрадавалася ім Ганна.

Пакуль Стась разам з Алай заносілі ў хату пакеты, Ганна Іванаўна паспела пазнаёміцца з нечаканымі гасцямі і адразу пачала паказваць ім сваю гаспадарку.

— Паглядзіце, які ў нас вялікі сад,— хвалілася яна,— мой муж Васіль садзіў. Тут такія смачныя грушы! Некалькі сартоў яблыкаў. А ўжо вішань ды сліў... Абавязкова пачастую вас варэннем. А вось тут у мяне — гарод. Я ўжо ўсе грады пасадзіла і нават паспела частку прапалоць. І кветак прыгожых у мяне шмат,— усміхнулася гаспадыня.

Ігар і Зося, якія прыехалі разам са Стасем, моўчкі хадзілі ўслед, слухалі і ўсё наўкол уважліва разглядалі. Тут ім адразу спадабалася. Гаспадарка вялікая, дагледжаная: дзве хаты, стайня, гараж, лазня, хлеб, вада на ўчастку. І гэта ўсё знаходзіцца на хутары, дзе побач і луг, і лес, і возера. Прыгожа, як у казцы! Што яшчэ трэба? Жыві, працуй, адпачывай і радуйся!

— У мяне ёсць усё, праўда, акрамя ўнукаў. Ох, як было б тут ім раздольна! І рыбалка добрая, і грыбоў шмат, і ягад. І самі сабе, нікога наўкол няма. Суседзі ёсць, живуць вунь за тым лясочкам, сустракаемся, але не так часта.

— Ганна Іванаўна, нам у вас вельмі спадабалася,— пераглянуліся паміж сабой Зося і Ігар.

— Ну, што, паглядзелі гаспадарку? — запытаў, падыходзячы да іх, Стась.— А Рыжык прыглянуўся? Вазьму нядорага...

— Ты што, Стасік, нашага каня прадаеш? — Ганна напружана паглядзела сыну ў вочы.

У адказ Стась махнуў рукой і сказаў:

— Матуля, хадзем у хату.

Усе разам рушылі да вялікай хаты. У пакоях было чыста прыбрана. Смачна пахла ежай.

— Праходзьце, паглядзіце... — прапанавалі Стась.

Ігар і Зося з цікавасцю разглядалі вясковую хату і аб нечым перашэптваліся.

— Хадзіце сюды. Сядайце за стол, зараз я вас буду частаваць. Алачка, дапамажы мне: пастаў талерачкі, кубачкі, сурвэтачкі вазьмі. Я так рада, што да мяне прыехала столькі гасцей! У Яні сёння таксама госці, нас да сябе запрашала...

— Не, не, дзякуй, Ганна Іванаўна. Мы ненадоўга, зараз паедзем.

Ганна здзіўлена паціснула плячыма.

— Паглядзелі? Ну, што, згодны? — Стась кінуў позірк на Ігара.— Па руках?

— Так,— адказаў Ігар.— Мяне тут усё задавальняе, Зося таксама.

— Тады будзем дамаўляцца...

Разгубленая Ганна Іванаўна ўслуховалася ў размову сына і малазнаёмых ёй людзей, урэшце запыталася:

— А вы гэта аб чым? Нешта я не разумею.

— Мама, гэта аніякія не госці, а пакупнікі хаты.

— Якой хаты? — дрыготкім голасам прашаптала Ганна.

— Якой, якой... дык вось гэтай, нашай хаты.

Ад нечаканасці ў Ганны пацямнела ў вачах, раптоўна падкасіліся ногі, і яна, сутаргава чапляючыся натруджанымі рукамі за край стала, апусцілася на лаўку. Сэрца сціснулася ад болю, нават стала цяжка дыхаць. З усіх сіл стрымліваючы сябе, каб не расплакацца, запыталася:

— А я куды?

— А ты паедзеш да сястры, там жыць будеш. Хата ў іх вялікая, табе месца знойдзецца.

— А ты, сыноч, цётку Яню запытаў?

— Нашто мне ў яе пытацца? Гэта ж твая родная сястра. Не хвалюся, з хаты цябе не папрэ.

— А куды нашага Рыжыка? Куды Чарота?

— Вось ім і пакінем, калі пажадаюць. А калі не, дык... падумаю. Што да-тычыцца коткі... вазьму да сябе.

У гэтыя хвіліны разгубленасці ў галаве Ганны маланкай пранеслася амаль усё яе жыццё... Калі яна была яшчэ цяжарнай Стасікам, бацькі Васіля дапамаглі ім пабудаваць новую хату, вось гэтую самую, у якой яна жыве. А самі засталіся побач, у сваёй невяліччай хаце, якая і цяпер тут стаіць. Згадала, як бацькоў пахавалі... і шмат чаго яшчэ...

«За што мне гэта? Няўжо я нікому зусім непатрэбна?» — думала Ганна, выціраючы насавачкай салёныя слёзы, якія каціліся па маршчыністым твары.

— Мама, не трэба плакаць! Ад продажу хаты я табе дам частку грошай, не турбуйся. Мы з Алай вырашылі з'ездзіць адпачыць на мора, я ёй даўно абяцаў. А праз месяц будзем адзначаць гадавіну нашага вяселля. І цябе запрасім на наша свята. Супакойся.

— Я адсюль нікуды не паеду.

— Дык, можа, вы з імі застаняцеся? — зларадна ўхмыльнулася Ала.— Вядома, калі яны будуць не супраць.

Ігар і Зося моўчкі глядзелі то на Стася, то на Ганну Іванаўну, то на Алу.

Нарэшце Ігар вымавіў:

— Мы яшчэ падумаем, параімся, я пазваню. Нам ужо пара ехаць. Дзякуй вам, Ганна Іванаўна. Да пабачэння.

Яны развіталіся і паспешна выйшлі з хаты. У грудзях Ігара і Зосі нешта моцна сціскалася, здавалася, што не хапае паветра. Моўчкі селі ў машыну. Ігар ад'ехаў некалькі кіламетраў і спыніўся. Яго калаціла, бы ад холаду.

— Не магу, не магу я ехаць далей! Што за чалавек гэты Стась? Не папярэдзіў, без дазволу, без згоды! Як ён толькі змог так паступіць са сваёй маці: прадаць яе разам з хатай?! У мяне не хапае слоў... я не разумею... Мне шкада гэтую добрую старэнькую жанчыну.

Ігар не мог супыніцца. У яго трэсліся рукі, сэрца калацілася, твар пачырванеў.

— Любы, супакойся, не трэба...

— Як не трэба? Ён жа іншым пакупнікам будзе прадаваць хату разам са сваёй матулькай. Я так разумею: ёй няма куды ісці. Вяртаемся, Зося. Вось у мяне тут ёсць грошы, дам я гэтаму неразумнаму чалавеку задатак. Хай едзе на сваё мора. А Ганна Іванаўна застанецца жыць з намі, у сваёй хаце. Хопіць месца і нам, і ёй. Дагледзім. Не дазволім з яе здэкавацца. І нашы дзеткі будуць рады, што ў іх з'явіцца яшчэ адна бабуля.

— Так, так... — узрадавалася Зося.— Паехалі назад, зноў дамаўляцца.

Ігар рашуча завёў матор, развярнуў машыну і накіраваўся на хутар. Па дарозе ўключыў радыё. Пачуліся знаёмыя словы песні: «Я яго вечерамі вязала для тебя, моя добрая маты...»

Ганна, быццам скрозь сон, чула, як Стась ёй нешта злосна казаў, моцна лаўся, затым бразнуў дзвярыма — і ў хаце зрабілася ціха. Праз некалькі хвілін за акном пачуўся гул матора, а неўзабаве ўсё сціхла.

«Васіль прыходзіў па мяне. Мо і сапраўды я нікому ўжо непатрэбна. Як мне горка і адначасова сорамна за сваіх дзяцей. Здаецца, заўсёды ім дапамагала, ніколі ні ў чым не адмаўляла, не прычыла. Ды я яшчэ не такая старая, сама з гаспадаркай спраўляюся».

Горкія слёзы несупынна каціліся з пачырванелых вачэй. Ёй здавалася, што гэта ўсё адбываецца ў сне. Прачнецца, а сыноч — побач, вясёлы, гаварлівы, як заўсёды.

Калі Зося з Ігарам пад'ехалі да хаты Ганны Іванаўны, заўважылі, што машыны Стася не было.

Тамара Тарасава

«З ЖЫЦЦЁМ СПРАЧАЦЦА НЯМОЖНА...»

Да 130-годдзя з дня нараджэння Максіма Гарэцкага

Тарасава Тамара Мікалаеўна — доктар філалагічных навук, прафесар, прафесар кафедры беларускай і замежнай літаратуры Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка.

Максім Гарэцкі паспяхова працаваў у самых розных галінах літаратуры: у мастацкай прозе і літаратурнай крытыцы, у літаратуразнаўстве і мастацкай публіцыстыцы. Беларускія даследчыкі (А. Адамовіч, Д. Бугаёў, А. Макарэвіч, М. Мушынскі і інш.) неаднаразова звярталі ўвагу на адкрыццё пісьменнікам новых пластоў рэчаіснасці: жорсткую праўду пра вайну і чалавека на вайне, глыбіню ўнутранага свету чалавека, пакутлівыя пошукі праўды нацыянальнай інтэлігенцыі, роздум над праблемамі развіцця нацыі і яе месцам у еўрапейскай супольнасці. Не менш істотным з’яўляецца і ўнутраная цэласнасць Гарэцкага-мастака. А выявілася яна ва ўсім: у паслядоўнасці, у глыбокім пачуцці абавязку перад жыццём, народам, перад літаратурай, бацькамі, сям’ёй, у далучанасці да ўсяго жывога, у трывозе за заўтрашні дзень сваёй зямлі, нацыі, чалавецтва. А. Адамовіч у манаграфіі «Браму скарбаў сваіх адчыняю...» справядліва канстатуе: «Незвычайная вернасць сабе, таленту свайму, адданасць вялікай літаратуры — вось што робіць такім цэльным абарваны лёс і шлях Максіма Гарэцкага» [1, с. 87].

М. Гарэцкі ўслед за Л. Талстым і Ф. Дастаеўскім вызначае шляхі экзістэнцыялізацыі рэалізму ў беларускай прозе. Пісьменнік, глабальна асэнсоўваючы сітуацыю чалавека ў пачатку XX ст., выяўляючы найскладанейшую дыялектыку ўзаемаадносін людзей у свеце, эвалюцыю іх свядомасці, у рэчышчы еўрапейскага літаратурнага працэсу ўздымае праблему маральных межаў, фармулюе канцэпцыю суадносін розуму і маралі, праблему грамадства без Бога.

Дакументальна-мастацкія запіскі «На імперыялістычнай вайне» — арыгінальны твор дзеясловай прозы, які мае свае спецыфічныя структурныя элементы і літаратурна-эстэтычныя вартасці. Запіскі жанрава неаднародныя (мастацкія замалёўкі, лісты, фрагменты лістоў), ірэгулярныя (частая адсутнасць дакладнага датавання), шматфункцыянальныя. Некаторыя назіранні героя Лявона Задумы пададзены фрагментарна, а некаторыя нават кампазіцыйна завершана, пра што сведчаць падзагалоўкі запісак (Фарты. Уцёкі. Нёман. Абоз). Гэта надае твору «На імперыялістычнай вайне» арыгінальны літаратурны каларыт, стварае жывы эмацыянальны тон. І ў той жа час у запісках захоўваецца храналагічны прынцып апісання падзей, іх паступальная дынаміка.

Стылёвы лад дакументальна-мастацкіх запісак таксама неаднародны: у творы спалучаны ўласна штодзённыя запісы і мастацкія накіды. У кароткіх занаўках пераважаюць стыль прадметнай дакладнасці, эстэтыка голага факта, які перадае напружаны, неспакойны рытм духоўнага жыцця героя: «29 жніўня. Не давялося нам — ні яму ставіць, ні мне падпісваць (гаворка ідзе пра Георгіеўскія крыжы. — Т. Т.) <...> 27 жніўня, аб 11—12 гадзіне ўночы, толькі я сцё-

пліўся на сон градушчы — трывога, знімаемся з пазіцыі. Ехалі ноч, учарашні цэлы дзень, едзем сёння... <...> Едзем хутка, спыняемся мала, не болей як на хвіліны тры, часам пяць — і ізноў едзем, едзем, едзем... Няўжо адступаем? Едзем, а ззаду ў нас, дзесь далёка, не сціхаючы грыміць кананада» [3, с. 55]. Тэкст запісак спрасаваны. Адсутнасць прыметнікаў і дзеепрыметнікаў надае занатоўкам сэнсавую шчыльнасць.

Спалучэнне дзённіка і запісак у адным творы абумоўлена, па-першае, аўтарскай ідэйна-тэматычнай дамінантай, якой з’яўляецца антываенная праблема-тыка. Па-другое, М. Гарэцкі не мог у ваенных умовах вытрымліваць строгую метадалагічную паслядоўнасць, душа мастака патрабавала творчага самавыяўлення, а фронтавыя ўмовы гэтаму не спрыялі. Вядома, М. Гарэцкі не стаяў перад дылемай: дзённік ці запіскі. Кіраваўся мастак філасофскім прынцыпам успрыняцця жыцця, маштабам гісторыі, ролі і месца чалавека ў ёй. І ўдалае спалучэнне дзённіка з запіскамі глыбей выявіла маштабнасць філасофскай думкі пісьменніка, антываенную светапоглядную пазіцыю мастака, глыбінныя асновы характару чалавека. Вобраз мастака займае адметнае месца ў запісках, праз яго самахарактарыстыку паказаны адносіны да падзей і да саслужыўцаў. Часам пісьменнік паўстае асобай імпульсіўнай і самакрытычнай, камунікабельнай і раздражнёнай, а часам неўраўнаважанай і цікаўнай.

На першы погляд, цяжка адназначна вырашыць, што пераважае ў запісках: факты душэўнага жыцця ці карціны знешняга свету. Экстрэмальныя знешнія ўмовы быццам бы ўраўнаважваюць гэтую прапарцыю: то аўтар свядома акцэнтуюе ўвагу на падзеях знешняга свету, то ўнутранае жыццё набірае дынаміку. Гэта залежыць ад таго, на якім аб’екце засяроджана ўвага мастака. Важна ўлічваць і той факт, што М. Гарэцкі разглядаў свае запіскі як матэрыял для будучага вялікага твора — эпапеі, пра што сведчыць наяўнасць міні-аповяданняў, міні-замалёвак, побытавых і пейзажных. Але безумоўна адно: «унутраны» чалавек больш прывабны для М. Гарэцкага.

Самым глыбока раскрытым вобразам у запісках з’яўляецца аўтабіяграфічны вобраз Лявона Задумы, які ваюе, пакутуе, перажывае, адчайваецца, шукае сваё месца ў пачварнай рэчаіснасці вайны. Пачуцці, эмоцыі часам перапаўняюць душу салдата Задумы, але дапытлівы розум заўсёды бярэ верх над падсвядомымі эмоцыямі. У апісанні ўражанняў на вайне М. Гарэцкі ўздываецца да маштабных абагульненняў нахшталт антыгуманнага ўздзеяння вайны на псіхіку асобы. Карціны баёў, разбурэнняў, гвалту мастак свядома малюе змрочнымі фарбамі, бо вайна — гэта той антысвет, з якім змагаецца гуманная свядомасць. Вайна здольная да такой ступені абвастрыць пачуццё адзіноты чалавека ў свеце, што ён страчвае свой розум, душу. З гратэскай нагляднасцю паказвае М. Гарэцкі працэс і фізічнага, і духоўнага распаду чалавека на вайне. У ваеннай прозе пісьменнік заглыбляўся ў сферу такіх тонкіх душэўных пачуццяў і перажыванняў, яго вабілі такія глыбіні псіхалагічнага жыцця ўласнага «я», што можна смела гаварыць пра М. Гарэцкага як прадаўжальніка лепшых экзістэнцыяльных традыцый рускай і замежнай літаратур.

Этапным творам у творчай біяграфіі М. Гарэцкага можна назваць аповесць «Дзве душы», дзе пісьменнік спрабуе разгадаць таямніцу чалавека ў новых сацыяльных умовах, народжаных ломкай старога свету, у надзвычай складаным гістарычным часе. Мастак прыём раздваення душы быў уласцівы і ранняму псіхалагізму пісьменніка, толькі ў творы факт сутыкнення дзвюх іпастасей ста-

новіцца канцэптаўтваральным. Герой аповесці Ігнат Абдзіраловіч не належыць да тыпу людзей, нованароджаных рэвалюцыяй, ён мае пад сабой пэўную асветную і культурную глебу, сфарміраваную папярэдніх эпох. У асобе Ігната не назіраецца вонкавага сутыкнення чалавека экзістэнцыяльнага і сацыяльнага, герой М. Гарэцкага непасрэдна не далучаны да паслярэвалюцыйных перабудовачных працэсаў, таму раздваенне асобы ідзе па лініі толькі экзістэнцыяльных параметраў. Канфлікт уласных пачуццяў, унутраных перажыванняў выклікае незадаволенасць сабой, дваістасць душы, адзіноту і непрыкаянасць. Абдзіраловіч умее прыслухоўвацца да тонкіх зрухаў уласнай душы, то «цягліва-спакойнай», то «шчымліва-трывожнай»: «Душа дваілася. Адна палова несказанна плакала і жалілася на другую, нашто яна мучыць яе падманкамі. І... казалі: “Уцячы, уцячы...”» [4, с. 24].

У сюжэце аповесці немалаважную ролю адыгрывае прынцып выпадковасці, які арганізуе плынь быцця ў творы (гібель пані, падмена дзяцей, нечаканая сустрэча Ігната з Васілём у Маскве і інш.). Ланцужок выпадкаў правакуе працэс раздваення душы Абдзіраловіча і фарміруе экзістэнцыяльную канцэпцыю тлумачэння жыцця як непрадказальнага і алагічнага. Сюжэт падмены дзяцей не новы ў літаратуры, але ў творы М. Гарэцкага ён набывае тэндэнцыю да экзістэнцыяльнага перапрачытання жыццёвых калізій. Пэўная адасобленасць героя ад сацыяльнага асяроддзя, яго адчужанасць даюць магчымасць зразумець сутнасць чалавека і чалавечага быцця наогул.

Абдзіраловічу ўласціва жаданне не столькі перабудаваць свет, колькі яго «перадумаць» (А. Камю). Інтэлігенту даспадобы быў сам працэс думання, яго паслярэвалюцыйная адзінота, вольнасць і незалежнасць, і герой не спяшаецца з самавызначэннем. Працэс мыслення ў Абдзіраловіча не абстрактны, не асацыяльны, ён ідзе ў кірунку пошукаў лёсавызначальных сэнсаў для свайго народа. Дваілася душа з прычыны пакутлівага роздуму над вытокамі сацыяльнай няроўнасці, ступенню адказнасці паноў за здзекі з паднявольнага люду. Так, Ігнат Абдзіраловіч не чалавек дзеяння; у творы няма акрэсленага сацыяльнага канфлікту, але мы бачым напружаны ўнутраны канфлікт персанажа, які становіцца пастаянным фонам яго жыцця. Раздваенне душы героя не правакуе працэс самаразбурэння. Арыгінальны мастацкі прыём адкрыў перад М. Гарэцкім магчымасць падаць вобраз персанажа ў незафіксаваным стане паміж зямным жыццём і экзістэнцыяльным існаваннем, паміж сацыяльнымі структурамі, здольнымі падавіць індывідуальнае «я», і ўтапічнай марай падняць канкрэтна-гістарычнае жыццё да філасофскага. Вобраз інтэлігента Абдзіраловіча ёсць спалучэнне ў адной асобе і чалавека сацыяльнага, гістарычна матываванага, і чалавека экзістэнцыяльнага, па-філасофску ўніверсальнага.

Асаблівае псіхалагічнае аналізу М. Гарэцкага вызначаецца спалучэннем традыцыйных сродкаў рацыяналістычнай паэтыкі і новых эстэтычных задач для перадачы настрою і думак героя. М. Гарэцкі быў схільны эксперыментаваць, і сёння трэба прызнаць яго эксперыменты плённымі. Як вядома, сон у мастацкім тэксце актуалізуе сферу падсвядомага, ірацыянальнага, недакладна рухомага. У сне немагчыма правесці мяжу паміж ілюзорным і рэальным. Сонная рэчаіснасць выступае правадніком самых патаемных пачуццяў, у сне адбываецца глыбіннае суб'ектыўнае перажыванне знешняга свету. Успаміны-трызненні чалавека носяць асацыятыўны, непаслядоўны характар, дзе асобныя элементы пададзены больш выпукла, а некаторыя — быццам бы ў тумане.

Эмануіл Іофе ЯГО НАЗЫВАЛІ «ЛІТАРАТУРАЗНАЎЦАМ АД БОГА»

Да 150-годдзя акадэміка І. І. Замоціна

На думку многіх беларускіх літаратуразнаўцаў, старшыня літаратурнай прадметнай камісіі, загадчык этнолага-лінгвістычнага аддзялення педфака і старшыня прадметнай камісіі па мовах на рабфаку БДУ, старшыня літаратурнай камісіі Інстытута беларускай культуры, правадзейны член Інбелкульту, акадэмік Беларускай акадэміі навук і член-карэспандэнт АН СССР, дырэктар Інстытута літаратуры і мастацтва АН БССР, доктар філалагічных навук, прафесар Іван Замоцін быў самым аўтарытэтным літаратуразнаўцам Беларусі XX стагоддзя.

Малая радзіма І. І. Замоціна — вёска Крывуліна Радухаўскай воласці Бежацкага павета Цвярской губерні. Тут 1 лістапада 1873 года ў сялянскай сям’і Івана Замоціна пачаўся жыццёвы шлях будучага славутага вучонага і педагога Івана Іванавіча Замоціна.

Арыгінальны беларускі філосаф, крытык і літаратуразнавец Уладзімір Конан адзначаў: «Прафесар літаратуры і крытык, эрудыт у гуманітарных навук і гуманіст-інтэлігент самай высокай пробы, Іван Іванавіч Замоцін быў з тых слаўных сыноў расійскіх, якія ў 20-х гадах зведалі радасць брацкага далучэння да высокай хвалі беларускага нацыянальнага адраджэння. А пазней, хто праз дзесяць, хто праз дваццаць гадоў перажылі разам з народамі, якія палюбіўся ім і з якімі яны духоўна парадніліся, найвялікшыя пакуты, былі сведкамі знішчэння плёну іх працы, ды і нарэшце напаткалі трагічную смерць у сталінскіх лагерах». (Конан У. Іван Замоцін: на сумежжы дзвюх эпох // Замоцін І. Творы Мінск. 1991. — С. 3.)

Спачатку Іван Замоцін вучыўся недалёка ад дома, у вёсцы Балдзеева, потым — у Громаўскім прытулку ў Пецяярбургу.

Застаўшыся рана без бацькі, ён з маці пераехаў у Пецяярбург і дзякуючы спрыянню кватэрнай гаспадыні, якая працавала настаўніцай, быў прызначаны ў сіроцкую гімназію-прытулак, а потым — у Пскоўскую гімназію «на казёны кошт». Закончыўшы яе з залатым медалём, Іван Замоцін паступіў у Пецяярбург-

Замоцін Іван

скі гісторыка-філалагічны інстытут па спецыяльнасці «гісторыя літаратуры», які скончыў у 1897 годзе.

Амаль сем гадоў І. Замоцін выкладаў старыжытныя мовы, рускую філалогію, гісторыю і геаграфію ў гімназіях Варшавы і Пецяўбурга. У 1904 годзе ён абараніў дысертацыю на атрыманне ступені магістра рускай славеснасці, а праз чатыры гады, у 1908-м, ужо ў Харкаўскім універсітэце, абараніў доктарскую дысертацыю, у аснове якой быў другі том яго манаграфіі «Романтизм 20-х гг. XIX в русской литературе», і стаў доктарам філалогіі. Менавіта працы па рамантызме зрабілі вядомым імя Івана Замоціна ў колах літаратуразнаўцаў.

У 1908-1916 гадах ён быў прафесарам Варшаўскага, а ў 1917—1922 гадах — Данскога ўніверсітэтаў.

Восенню 1922 года Іван Замоцін па запрашэнні рэктара Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта Уладзіміра Пічэты прыехаў у Мінск, дзе 1 кастрычніка 1922 года быў абраны прафесарам кафедры гісторыі рускай літаратуры педагагічнага факультэта БДУ. Тут ён чытаў курс лекцый па найноўшай рускай літаратуры і метадыцы выкладання мовы і літаратуры, а таксама вёў семінар па гэтых дысцыплінах і кіраваў школьным практыкумам у БДУ.

Ён быў таленавітым педагогам, выдатным лектарам. Першыя выпускнікі этнолага-лінгвістычнага аддзялення педфака БДУ Ю. І. Бібіла (загадчык беларускага аддзела Беларускай дзяржаўнай бібліяіэкі БССР імя У. І. Леніна ў 1922—1937 гг.) і М. М. Улашчык (будучы ўнікальны беларускі гісторык з сусветным імем) у размове з аўтарам гэтых радкоў згадвалі: «Калі мы ўспамінаем нашы студэнцкія гады, то ў першую чаргу ўстае светлы вобраз нашага любімага Івана Іванавіча Замоціна. Ён быў душой нашага факультэта. Яго лекцыі захаплялі нас. З першых лекцый прафесара Замоціна яго любоў да літаратуры перадалася і нам. Прайшло ўжо паўстагоддзя, а мы ўсё не можам забыць захапляючых, эмацыянальных і глыбокіх па змесце лекцый прафесара Замоціна. Мы літаральна багатварылі яго».

А вось што ўспамінаў народны пісьменнік Беларусі Кандрат Крапіва, які вучыўся ў БДУ ў 1926—1930 гадах. Падчас інтэрв'ю аспіранту Інстытута гісторыі АН БССР Э. Р. Іофе ў 1972 годзе ён адзначыў: «Мне прыемна ўспомніць нашых выкладчыкаў. Пашанцавала мне, бо я вучыўся ў такіх выдатных вучоных, як Замоцін, Барычэўскі, Гальперына, Вазнясенскі. Асабліва падабаліся мне лекцыі Замоціна і Пітуховіча».

У 1968 годзе мне давялося сустрэцца з вядомым беларускім паэтам і вучоным, акадэмікам АН БССР Пятром Глебкам. Добра памятаю яго словы: «Вельмі шкада, што ў нас нічога не напісана пра Івана Іванавіча Замоціна. Гэта быў цудоўны чалавек. Са мной разам вучыліся Кандрат Крапіва, Алесь Якімовіч, Максім Лужанін, Ян Скрыган. Цяжка назваць другога выкладчыка Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, які сваімі лекцыямі аказаў такі вялікі ўплыў на нас, як прафесар Замоцін. Дзякуючы лекцыям і семінарскім заняткам, якія праводзіў Іван Іванавіч на літаратурна-лінгвістычным аддзяленні педагагічнага факультэта, фарміраваліся мае літаратурныя погляды. Вучоны выключнай, праматакі ўніверсальнай эрудыцыі, прафесар кафедры гісторыі рускай літаратуры БДУ Замоцін знаёміў нас з лепшымі здабыткамі класічнай рускай літаратуры. Некаторыя прыклады, якія ён прыводзіў на семінарах, сведчылі аб тым, што І. І. Замоцін добра ведае беларускую дакастрычніцкую

літаратуру, асабліва творчасць Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча і Максіма Гарэцкага...»

Арыгінальны беларускі бібліёграф, загадчык беларускага аддзела Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна ў 1949—1962 гг. А. А. Сакольчык (студэнт БДУ ў 1921 г.) згадваў: «Па глыбіні зместу, форме выкладання, эмацыянальнасці, папулярнасці лекцыі Івана Іванавіча выгядна адрозніваліся ад лекцый іншых прафесараў і выкладчыкаў нашага ўніверсітэта. Не трэба забываць, што ў той час у нас чыталі многія вядомыя прафесары. У аўдыторыі ў час лекцый прафесара Замоціна няма куды было ўпасці яблыку. Прыходзіла шмат студэнтаў з іншых факультэтаў. Замоцінскія лекцыі называлі “энцыклапедыяй ведаў”».

Іван Замоцін быў любімым выкладчыкам пераважнай большасці студэнтаў педфака БДУ. Вось што ўспомніла ў гутарцы са мной былы галоўны бібліёграф Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна заслужаны дзеяч культуры БССР Н. Б. Ватацы, якая ў 1920-х гадах вучылася ў БДУ: «Іван Іванавіч быў душой нашага факультэта. Ён быў выкладчыкам выключнай эрудыцыі. Замоцін бачыў у кожным студэнце чалавека і паважаў яго. Ён ніколі не крычаў на студэнта, не чытаў яму натацый. Прафесар чытаў у нас курс гісторыі рускай літаратуры. У яго ніколі не было ніякіх канспектаў, але ўсё сядзелі як заварожаныя. Настолькі было цікава».

У 1925 годзе ў вершы «Пажаданні прафесарам ад студэнтаў-выпускнікоў» (гэты твор нідзе раней не друкаваўся), прысвечаным першаму выпуску этнолага-лінгвістычнага аддзялення педфака БДУ, Юлія Бібіла пісала:

Замоціну доўгі годы
Жыць, не знаючы нягоды,
І ва ўсяку жыцця пору
Усё не траціці гумору,
Цвісці яму, красаваці
І нам таго дачакаці,
Каб унукаў нашых унукі
Слухалі яго навукі.

З жніўня 1931 года выкладчыцкая дзейнасць прафесара Замоціна была звязана з Вышэйшым педагагічным інстытутам (у Мінску), створаным на базе педфака БДУ.

А вось што ўспамінала выпускніца Мінскага педагагічнага інстытута імя А. М. Горкага, настаўніца-пенсіянерка з Краснаполя Я. П. Каплунова: «Калі ёсць настаўнікі «на ўсё жыццё», то такім Настаўнікам для нас быў акадэмік І. І. Замоцін. І калі ў сценах навучальных устаноў ёсць свае багі, то такім богам быў для кожнага з нас Іван Іванавіч: мы любілі яго, мы пакланяліся яму. Самае галоўнае, чым ён нас здзіўляў, — гэта лектарскае майстэрства. У тлумачэнні літаратурных твораў гэта быў сапраўды лектар-творца, які ўзнаўляў жывую эпоху, жывыя вобразы і характары. Усё, аб чым гаварыў І. І. Замоцін, засталося ў памяці на ўсё жыццё».

Адначасова з выкладаннем у інстытуце Іван Замоцін з 1924 года супрацоўнічаў з Інбелкультам, а хутка стаў яго правадзейным членам. З 15 сакавіка 1925 года ён быў абраны старшынёй літаратурнай камісіі Інстытута беларускай культуры.

У Літаратурным музеі Максіма Багдановіча знаходзіцца цікавы і каштоўны дакумент. Гэта даклад І. І. Замоціна «Літаратурная камісія Інбелкульты

ў працэсе працы над зборам твораў М. Багдановіча. Падрахункі і перспектывы», які датуецца не пазней за 12 лістапада 1925 года. У ім ёсць такія радкі:

«1. Склад камісіі

Камісія пачала працу ў складзе старшыні камісіі праф. Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта І. І. Замоціна і сакратара М. І. Гарэцкага ў палове сакавіка м[есяца] г. г. / Першы месяц пайшоў на састаўленне плану працы камісіі, на выпрацоўку каштарыса і на асобныя заданні, як складанне праграмы для сабірання народнай творчасці. З паловы красавіка ў склад камісіі вайшоў т. Дубоўка Ул. М., які працаваў з перапынкамі да 1 чэрвеня.

2. Вехі працы

Уласціва да працы па збіранню і падрыхтоўцы да выдання твораў Багдановіча камісія ў паказаным складзе прыступіла з 13 сакавіка, калі былі прыняты ад т. Дылы рукапісы паэта. З гэтага часу вехі працы былі вызначаны ў наступным відзе: 1) агульны агляд рукапісных і іншых матэрыялаў, 2) працы па чытанню і капіяванню рукапісаў, 3) праца па першапачатковаму адбору матэрыялаў да друку.

.....

4. Вынікі працы.

Вынікі працы камісіі наступныя: матэрыялы да трох тамоў сабрання твораў Багдановіча падобраны і спісаны пакуль што ў чарнавым відзе і падлягаюць яшчэ рэдакцыйнаму перагляду» (Літаратурны музей М. Багдановіча. КП 8980. Машынапіс з праўкамі В. Ф. Мачульскага фіялетавым чарнілам).

Адным з першых у кастрычніку 1928 года Івана Замоціна зацвердзілі правадзейным членам (акадэмікам) Беларускай акадэміі навук. У 1929-м за навуковыя заслугі ў галіне літаратуразнаўства яго выбралі членам-карэспандэнтам АН СССР. У 1931-1933 гадах Іван Іванавіч працаваў дырэктарам створанага па яго ініцыятыве Інстытута літаратуры і мастацтва Беларускай акадэміі навук.

Іван Замоцін добра ведаў восем замежных моў: англійскую, грэчаскую, лацінскую, нямецкую, польскую, сербскую, французскую і чэшскую. За 40 гадоў ён надрукаваў больш за 70 грунтоўных навуковых прац.

Іван Іванавіч, перш за ўсё, быў арыгінальным і таленавітым гісторыкам рускай літаратуры XVIII — пачатку XX стагоддзя. Найбольш значныя працы вучонага прысвечаны рускаму рамантызму 1820—1830-х гадоў, яго ўзаемасувязям з заходнееўрапейскай літаратурай, станаўленню рэалістычнага метаду ў рускай літаратуры 1820—1860-х гадоў (даследаванне творчасці Вісарыёна Бялінскага, Васіля Жукоўскага, Аляксандра Пушкіна, Міхаіла Лермантава, Мікалая Някрасава, Мікалая Чарнышэўскага, Івана Тургенева, Івана Ганчарова, Мікалая Гоголя, Фёдора Дастаеўскага, Льва Талстога, Антона Чэхава).

Хаця пасля смерці І. І. Замоціна прайшло больш за 80 гадоў, пераважная большасць яго навуковых прац па гісторыі рускай літаратуры не страціла сваёй каштоўнасці і цікавасці. Гаворка ідзе аб працах «Романтика двадцатых годов XIX стол. в русской литературе» (Варшава, 1903), «Сороковые и шестидесятые годы. Очерки по истории рус. лит XIX ст.» (Варшава, 1911), «Ф. М. Достоевский в русской критике. 1846—1881» (Варшава, 1913), «Проблемы жизни в творчестве Достоевского: к 35-летию со дня кончины писателя» (Пецярбург, 1916), «Эволюция темы ў творчасці М. Горкага» («Узвышша», 1928. № 2), «Максім Горкі ў драматургіі і на сцэне: да сорокагоддзя творчай

дзеинасці» («Мастацтва і рэвалюцыя», 1932, №№ 3, 4), «А. С. Пушкин. Очерк жизни и творчества» (Мінск, 1937) і інш.

Нельга не пагадзіцца з беларускім гісторыкам і гістарыёграфам Міхаілам Шумейкам, які канстатаваў: «Деятельность в Белорусском государственном университете и Инбелкульте не могла не повлиять на сферу научных интересов учёного: от занятия российской литературой он стал переходить к белорусскому литературоведению, прежде всего в новой его отрасли — текстологии. Непросто дался этот переход, результатом которого стало формирование белорусского академического литературоведения и создание литературоведческой и педагогической школ в советской Беларуси. Учёному-русисту пришлось овладеть глубинами белорусского языка, выйти на фундаментальные исследования белорусской литературы. Профессионал высокого уровня быстро овладел деловым белорусским языком лучше тех, кто родился здесь» (Шумейко М. Ф. Иван Иванович Замотин. Первопроходец белорусской текстологии // Интеллектуальная элита Беларуси. Основоположники белорусской науки и высшего образования (1919—1941)).

Вядомаму вучонаму-русісту спатрэбілася толькі два гады, каб дасканала вывучыць беларускую мову і пераклучыць свае навуковыя інтарэсы на даследаванне беларускай літаратуры. Ужо з 1923 года ў друку БССР пачалі з'яўляцца артыкулы прафесара Івана Замоціна, прысвечаныя гісторыі і тэорыі беларускай літаратуры, а таксама методыцы выкладання літаратуры ў школе.

Вучоны быў добра знаёмы з Янкам Купалам. Жыццю і творчасці першага народнага паэта Беларусі Іван Замоцін прысвяціў артыкулы «Драматургічныя творы Я. Купалы» («Узвышша», 1927, № 1), «Янка Купала» («Літаратурная газета», 10 лютага 1936 г.). Аб творчасці народнага песняра ён пісаў у брашуры «Мастацкая літаратура ў школьным выкладанні» (1927—1928). У праграмы ВНУ і школ па прапанове Івана Іванавіча былі ўключаны зборнікі Я. Купалы «Жалейка», «Гусляр», «Шляхам жыцця», «Спадчына» і паасобныя творы («Паўлінка», «Сон на кургане», «Раскіданае гняздо»). Вельмі важна, што менавіта Замоцін на падставе аналізу твораў Я. Купалы прапанаваў вывучаць элементы гістарычнай паэтыкі, тэорыі беларускага верша, асаблівасці кампазіцыі, матывы сацыяльнага і нацыяльна-вызваленчага руху, гісторыю і побыт народа, прыроду краю, духоўны воблік паэта. І. І. Замоцін своеасабліва сцю паэтычнага таленту Я. Купалы лічыў лірызм. Ён называў паэта заснавальнікам беларускай «бытавой» («Паўлінка») і «сімвалічнай» («Раскіданае гняздо») драмы.

Цікава, што Янка Купала падарыў Івану Замоціну сваю кнігу «Збор твораў» (т. 3, 1927) з надпісам «Вельмі паважанаму праф. І. Замоціну на добры ўспамін шчыра адданы Янка Купала. Менск 27.X.27 г.» (кніга захоўваецца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Я. Коласа НАН Беларусі).

Іван Іванавіч быў аўтарам унікальных артыкулаў аб творчасці Якуба Коласа. Менавіта ён першым па выхадзе ў свет паэмы Я. Коласа «Новая зямля» напісаў глыбокі па змесце артыкул «Пуціны беларускай літаратуры», які быў надрукаваны ў часопісе «Полымя» ў 1924 годзе (№ 1). Шмат цікавых думак выказаў ён у працы «Паэма Я. Коласа «Сымон-музыка» як аўтахарактарыстыка» («Полымя», 1926, № 8). Да сённяшняга дня не страцілі сваёй актуальнасці яго артыкулы «Якуб Колас» («Звезда», 17 ноября 1926 г.), «Характар творчасці Я. Коласа» («Чырвоная змена», 21 лістапада 1926 г.), «Якуб Колас у школе» («За пралетарскую навуку», 23 кастрычніка 1932 г.), «Лірыка Якуба Коласа.

Мікола Мікуліч

«ДАЙ, ПАЭЗІЯ, МЕЧ ПРАМЯНІСТЫ...»

Штрыхі да партрэта Піліпа Пестрака

Гэта была ўнікальная асоба на ніве паэзіі Заходняй Беларусі і ва ўсім нацыянальна-вызваленчым, народна-патрыятычным руху ў «забраным краі». Яшчэ пры жыцці пра яго хадзілі легенды, ды і сам ён быў чалавекам-легендаю. Мацёры, непрымірымы рэвалюцыянер-падпольшчык, бескампрамісны, самаахвярны барацьбіт за праўду і справядлівасць, сацыяльную і нацыянальную свабоду беларусаў у Другой Рэчы Паспалітай, што з перапынкам каля 11 гадоў правёў у польскіх турмах (у тым ліку больш за год у адзіночнай камеры) і перанёс цэлых 36 дзён галадоўкі (з іх 6 — чорнай галадоўкі, калі не ўжываў нават вады) і вытрымаў дзясяткі сутак карцараў, палымяны паэт-трыбун, вершы якога перадаваліся з вуснаў у вусны і хвалявалі тысячы і тысячы прыгнечаных і занябданных суайчыннікаў, а «друкаваліся» толькі ў турэмных грыпсах ды падпольных лістоўках...

Падполле, змаганне, рэвалюцыйныя барыкады і турмы, адзіночкі, галадоўкі, карцары... Такія незвычайныя, гераічныя раннія старонкі складанай і насычанай, яркай жыццёвай біяграфіі гэтага беларускага самародка.

Нарадзіўся Піліп Сямёнавіч Пестрак (псеўд. Звястун, П. Звястун) 27 лістапада 1903 г. у вёсцы Сакаўцы Косаўскай воласці Слонімскага павета Гродзенскай губерні (цяпер Івацэвіцкі раён Брэсцкай вобласці) у сялянскай сям'і. Некалькі гадоў сям'я жыла на станцыі Масты, дзе бацька Сямён Паўлавіч «служыў наглядчыкам па рамонт чыгункі». У 1914 г. хлопчык, праявіўшы немалую цягу да навукі і добрыя здольнасці і кемлівасць, скончыў Бусяжскае двухкласнае вучылішча.

Падчас Першай сусветнай вайны будучы пісьменнік разам з бацькамі апынуўся ў бежанстве ў Расіі. Жылі ў вялікім сяле Максімаўка Бузулукскага павета Самарскай губерні. П. Пестрак скончыў мясцовае народнае вучылішча (1915), бібліятэчныя курсы (1918), вучыўся ў Бузулукскай гімназіі, на рабфаку ў Чапаеўску. Працаваць давялося спачатку памочнікам рахункавода ў крэдытовым таварыстве, затым перапісчыкам гаспадарак у прадуктовым аддзеле валаснога праўлення, пазней памочнікам бухгалтара ў валасным выканкаме Максімаўкі. У 1920 г. паступіў на эканамічнае аддзяленне сацыяльна-гістарычнага факультэта Самарскага ўніверсітэта.

Аднак правучыўся нядоўга — зімою 1921 г., ратуючыся ад наступу бясхлебцы, голаду і тыфу ў расійскім Паволжы, сям'я вымушана была рушыць назад на радзіму. «Вярнуліся ў голад, сцюжу, смерць — у вялікае бяздолле, — успамінаў пісьменнік у аўтабіяграфічных нататках «Праз жыццё». — На працягу двух тыдняў паміраюць бацька, сястра і брат. Я таксама ледзь выратаваўся ад тыфусу...»

У сакавіку 1921 г. родныя мясціны паэта паводле Рыжскай мірнай дамовы адыходзяць да Польшчы.

Малады, энергічны П. Пестрак працуе спачатку рабочым на лесапільні, пасля лесніком Косаўскага лясніцтва. У 1924—1926 гг. як ваеннаабавязаны служыць у Польшкім войску. З юнацкіх гадоў заражаны свабодалюбівымі духам і мэ-таімкненнямі, будучы моцна незадаволеным тымі грамадска-сацыяльнымі па-радкамі, якія Польшка дзяржава ўсталявала на інкарпараваных паводле Рыж-скай мірнай дамовы беларускіх землях, хлопец актыўна шукае выхаду сваёй кіпучай энергіі і багатага творчага патэнцыялу. Паступова ён знаёміцца з бліз-кімі па духу, светапоглядзе і розуманастроі маладымі людзьмі, аднадумцамі, патрыётамі сваёй зямлі, якім быў неабыхавы лёс радзімы і яе народа.

У 1926 г. П. Пестрак уступае ў шэрагі Камуністычнай партыі Заходняй Бела-русі і далучаецца да актыўных, радыкальных формаў рэвалюцыйнага пратэсту. Спачатку яго выбіраюць членам Косаўскага павятовага камітэта Беларускай сялянска-работніцкай грамады, а ў 1927 г. ён становіцца паслядоўна сакрата-ром Косаўскай акруговай управы Таварыства беларускай школы, сакратаром Косаўскага падпольнага райкама і членам Слонімскага акружнага камітэта КПЗБ. «Гэтыя палітычныя сілы, — слухна заўважае вядомы даследчык тых гра-мадска-палітычных працэсаў А. Горны, — ахапілі сваёй дзейнасцю практычна ўсе заходнебеларускія рэгіёны. Прынамсі, у тагачасным Косаўскім павеце, дзе нарадзіўся Пестрак, існавала каля 100 гурткоў БСРГ, у межах якіх працавала больш за 3000 актывістаў. КПЗБ і Грамада сталі тымі палітычнымі арганізацы-ямі, якія абудзілі беларускую правінцыю, злучылі леварадыкальны сацыяльны пасыл з нацыянальнымі інтарэсамі беларускага народа».

3 лютага 1927 г. адбылася вядомая Косаўская мірная дэманстрацыя пратэсту працоўных супраць разгрому Грамады і ў цэлым супраць палітыкі польскага ўрада, якая была жорстка разагнана ўладамі (5 пратэстоўцаў загінула, дзясяткі паранена, яшчэ дзясяткі арыштавана). У ліку схопленых і абвінавачаных у замаху на канстытуцыйны лад Польшкай дзяржавы аказаў-ся і Піліп Пестрак — адзін з непасрэдных арганізатараў і актыўных удзель-нікаў маніфестацыі. За прыналежнасць да Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі і арганізацыю Косаўскай дэманстрацыі рашэннем дзвюх судовых інстанцый восенню 1929 г. ён атрымаў у цэлым 5 гадоў пазбаўлення волі. Пакаранне адбываў спачатку ў пружанскай, а затым у гродзенскай турме. Перавод «у больш цяжкую турму, — піша А. Горны, — лічыўся дысцыплінар-най мерай. Пестрак учыняў у Пружанскай турме сапраўдныя бунты: ладзіў барыкады, спяваў песні, выкрыкваў антыдзяржаўныя лозунгі, падгаворваў астатніх да бунтарных паводзін, пагардліва ставіўся да віцэ-пракурора, які прыехаў урэгуляваць сітуацыю. Таму пасля пераводу ў Гродзенскую турму ён на два месяцы быў пазбаўлены права перапіскі».

Пасля вызвалення з турмы ў верасні 1933 г. П. Пестрака прызначаюць ін-структарам ЦК Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі і накіроўваюць на ад-казную падпольную работу ў Пінскую акругу. Тут ён займаецца арганізацыйнай рэвалюцыйнага руху пратэсту, як тады казалі, на месцах, сярод сацыяльных ні-зоў грамадства, выяўленнем новых кадраў свядомых змагароў супраць поль-скага рэжыму, закладкай партыйных ячэек, вядзе цяжкую растлумачальную, выхаваўчую, агітацыйную работу сярод насельніцтва. Пад кіраўніцтвам сме-лага, адважнага рэвалюцыянера і пры яго непасрэдным удзеле падпольшчыкі распаўсюджвалі забароненую літаратуру, наладжвалі маёўкі, дэманстрацыі пратэсту, забастоўкі і інш. Захоўваючы канспірацыю, хаваючыся ад шпікоў і

паліцыі, П. Пестрак падарожнічаў ад мястэчка да мястэчка, хадзіў ад адной палескай вёскі да другой, спыняўся ў розных гаспадароў па хатах, доўга, аднак, не затрымліваючыся. Па яго словах, часта начаваць даводзілася дзе прыйдзеца: у лесе, дзесьці на дрывотні, у закінутым хляве ці старой, замшэлай адрыне, у стоце саломы ці сена.

У пачатку 1934 г. адважны, няскораны рэвалюцыянер-падпольшчык быў выяўлены польскай дэфензівай і зноў арыштаваны. Віленскі акруговы суд у сакавіку 1936 г. прыгаварыў яго да 6 гадоў турмы. На гэты раз сядзець П. Пестраку давялося ў самых вядомых на той час сваім жорсткім рэжымам і ўмовам заходнебеларускіх турмах — пінскай, віленскай, гродзенскай.

Паказчыкам высокага статусу П. Пестрака ў падполлі, ва ўсім рэвалюцыйным руху Заходняй Беларусі з'яўляецца той факт, што ён на працягу ўсіх год зняволення быў «у турэмным актыве палітзняволеных — то сакратаром камернай тройкі, то загадчыкам агітпропу, то членам парткама, членам ТК (турэмнага камітэта), а ў апошнія тры гады — 1937, 1938, 1939 — сакратаром турэмнага камітэта ў Гродзенскай турме». «Апрача ўсяго, — па словах паэта — яму «даводзілася быць настаўнікам — выкладаць і граматыку, і арыфметыку, і геаграфію нашым беларускім непісьменным і малапісьменным хлопцам. Турма сапраўды была ператворана намі ў народны ўніверсітэт. Непісьменныя і малапісьменныя хлопцы, адбыўшы чатыры ці пяць год зняволення, выходзілі з турмы пісьменнымі, падкаванымі».

Падзеі верасня 1939 г. П. Пестрак сустрэў у гродзенскай турме ў статусе галоўнага палітычнага зняволенага — сакратара турэмнага камітэта. Адразу пасля вызвалення працаваў сакратаром Гродзенскага рэўкама, членам рабочай міліцыі Гродна (1939—1940), займаўся арганізацыяй і наладжваннем новых грамадска-сацыяльных парадкаў, устанавленнем Савецкай улады. Быў дэпутатам ад Гродна знакамітага Народнага сходу ў Беластоку, як член Паўнамоцнай камісіі Народнага сходу ўдзельнічаў у рабоце V нечарговай сесіі Вярхоўнага Савета СССР, на якой Заходняя Беларусь была афіцыйна прынята ў склад Савецкага Саюза. У 1939 г. ад новай тэрыторыі быў выбраны дэпутатам Вярхоўнага Савета СССР. Жыў у Гродне, працаваў старшынёй Беластоцкага аддзялення Саюза пісьменнікаў БССР (1940—1941).

З пачаткам Вялікай Айчыннай вайны П. Пестрак з сям'ёй пешшу рушыў на ўсход, маючы намер патрапіць у Мінск. Аднак горад ужо быў захоплены ворагам, шлях наперад перарэзаны дэсантамі групамі фашыстаў. Вяртацца назад не выпадала, давялося павярнуць на поўдзень, на Палессе. Спыніліся ў адной з глухіх вёсак ужо акупаванага Лельчыцкага раёна. У снежні 1942 г. пісьменніку нарэшце ўдалося звязацца з партызанамі — гэта было вядомае злучэнне пад камандаваннем генерал-маёра А. М. Сабурава, якое дзейнічала ў лясах Арлоўскай, Бранскай, Сумскай, Жытомірскай абласцей і на поўдні Беларусі. Пакінуўшы сям'ю ў вёсцы, П. Пестрак уліўся ў шэрагі народных помснікаў. Як і ўсе, удзельнічаў у выкананні баявых заданняў, нёс вартавую службу, пазней па заданні камандавання адказваў за выданне газеты «Партизанская правда», за выпуск баявых лістовак, займаўся праблемамі маральна-патрыятычнага выхавання моладзі, агітацыяй мясцовага насельніцтва. У ліпені 1943 г. П. Пестрак быў выкліканы ў Маскву ў ЦК КПБ і прызначаны на пасаду начальніка Упраўлення па справах мастацтваў пры Савеце народных камісараў БССР. Пасля вайны быў навуковым супрацоўнікам Інстытута мовы, літаратуры і маста-

цтва Акадэміі навук БССР (1946—1948), літкансультантам Саюза пісьменнікаў (1948—1951), вёў актыўную грамадска-культурную дзейнасць.

Мастацкі талент Піліпа Пестрака быў абуджаны да жыцця бурнымі грамадска-палітычнымі зменамі і пераўтварэннямі яшчэ падчас бежанства ў Расію, яго першыя паэтычныя радкі на рускай мове нарадзіліся пад уплывам рэвалюцыйных падзей 1917 г., «калі скінулі цара Мікалая, па сяле пачаліся мітынгі, дэманстрацыі з чырвонымі сцягамі».

На аснове сваіх цесных кантактаў з грамадска-сацыяльным асяроддзем, глыбокай заангажаванасці ў вострыя праблемы і супярэчнасці народнага жыцця, найперш у беды і няшчасці селяніна, а таксама ў выніку знаёмства з беларускімі перыёдыкамі, творчасцю Янкі Купалы, Якуба Коласа, некаторых іншых паэтаў П. Пестрак даволі арганічна і лёгка перайшоў на беларускую мову.

На станаўленне творчай індывідуальнасці П. Пестрака вялікі ўплыў аказалі родныя і блізкія паэта, і найперш яго бацька Сямён Паўлавіч, што вучыў сына не толькі грамаце, чытаць і пісаць, але і адказнасці, вернасці слову і абавязкам, сумленнай працы, мэтанакіраванасці ў дзеяннях, правільным арыентаванні ў стракатым моры грамадска-сацыяльнага жыцця. Шмат чым быў абавязаны пісьменнік таксама бабулі па маці Агаце, у якой «даводзілася падоўгу жыць улетку, бо дома хлеба на ўсіх не хапала».

Першы верш П. Пестрака «Наперад, гэй», напісаны 20 чэрвеня 1926 г., пачаў свет у часопісе «Родныя гоні» (1927. № 5). Творчасць паэта развівалася ў рэчышчы рамантычнай стылявой плыні заходнебеларускай літаратуры, паводле слушнага заключэння У. Калесніка, Пестрак «побач з Алесем Салагубам стаў пераемнікам рэвалюцыйна-рамантычнага кірунку паэзіі, прадстаўленага творами Леапольда Родзевіча і Уладзіміра Жылкі». «Для іх героя, — адзначаў даследчык, — пазнаванне законаў грамадскага руху стала важнейшаю крыніцай паэтычнага натхнення, рамантычнай азоранасці душы». Праўда, на наш погляд, у творчасці У. Жылкі пераважаў не рамантычны радыкальна-рэвалюцыйны, а рамантычны нацыянальна-адраджэнскі пачатак.

Духоўны воблік творчасці П. Пестрака вызначаўся тым, што яна была дарэшты заангажавана ў стыхію падпольніцкай дзейнасці, сацыяльна-вызваленчага руху, як пісаў М. Танк пра паэта ў артыкуле «Пісьменнік-барацьбіт», несла «подых вялікіх падзей, шчырых і глыбокіх чалавечых пачуццяў». Многія яго вершы «падобныя да імправізацыі, а ўсе яны нагадваюць прабітыя кулямі, пранесеныя праз агонь барацьбы штандары». Цалкам падпарадкаваны служэнню камуністычнай ідэі, захоплены ёю, паэт змагаўся за перабудову жыцця і чалавека на аснове яе норм і каштоўнасцей, па ўзоры савецка-сацыялістычнай сістэмы, за разгортванне рэвалюцыі ў светавым маштабе.

Пасіянарыя!
Каваўся гнеў народны ў гарт паходаў,
І грудзі рвалі шум, імпэт і рокат сэрц —
Пароль! Яшчэ скуецца сталь рэспублік і народаў
І сцягам блісне нам вялікі СССР! —

пісаў ён, адгукуючыся на падзеі ў Іспаніі.

Як мы заўважылі, вярнуўшыся ў 1921 г. на радзіму з бежанства ў Расію, П. Пестрак заставаўся пад моцным уражаннем ад падзей і працэсаў, якія там адбываліся. «Шасцігадовае знаходжанне на Паволжы ў самую пару юнацтва, —

пазначаў ён у аўтабіяграфічных нататках, — сфарміравала маю душу, дало ёй зарад на ўсё жыццё, і такі зарад, якога можна пажадаць кожнаму юнаку і дзяўчыне нашага часу. Атрыбутамі гэтага зараду сталі бескампрамісная сумленнасць у поглядах грамадска-палітычных і наогул у жыцці, таварыскасць без фальшу, любоў да народа, разуменне чалавечага характа, нянавісць да няпраўды, да здзеку, да глуму. Ідэалам — прыгожы, усебакова развіты чалавек». Дарэчы, будучы моцна расчараваным у заходнебеларускай сапраўднасці, заснаванай на сацыяльнай і нацыянальнай несправядлівасці і прыгнёце, знявазе і прыніжэнні беларусаў, адважны юнак улетку 1924 г. у адзіночку зрабіў спробу вярнуцца ў СССР, дзе, па яго меркаванні, усё дыхала прасторам, свабодай, перспектывай, шырокімі даляглядамі і магчымасцямі для моладзі, паспрабаваў перайсці польска-савецкую дзяржаўную мяжу, але быў затрыманы польскімі памежнымі органамі і дастаўлены ў пастарунак. Прабыўшы месяц пад арыштам, вярнуўся да бацькоў.

У адрозненне ад некаторых эпігонаў нашаніўства ў заходнебеларускай паэзіі, П. Пестрак у сваёй творчасці развіваў наступальныя, адмабілізаваныя матывы і вобразы, заклікавыя, прамоўніцкія інтанацыі, валявыя, энергічныя рытмічныя малюнкi, нездарма, па словах паэта, блізкімі яму тады былі выдатныя творцы — Уладзімір Маякоўскі і Уладзіслаў Бранеўскі. Яго лірычны герой — бунтар, пратэстоўца і змагар па складзе характару — то зліваўся з масай, калектывам і звяртаўся ад яе імя, то эмацыйна і запаліста апеляваў да яе імя, патрабуючы адказу і рашучых дзеянняў.

У сваіх вершах П. Пестрак сцвярджаў жорсткія прынцыпы партыйна-класавай барацьбы і супрацьстаяння, рэвалюцыйнай непрымірымасці і радыкалізму, непрыняцця палітыкі сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту і несправядлівасці ў Заходняй Беларусі. Паэт усаўляў энергію грамадска-сацыяльнага ўздыму, адмабілізаванага калектыўнага паходу «Спякотаі дзён да зорнай мэты», па волю і шчасце, за светлую будучыню, па словах даследчыка яго творчасці К. Хромчанкі, «гераізм, самаадданасць, рэвалюцыйны подзвіг як вышэйшую вартасць чалавечага жыцця». «З адвагай, горда, / Непакорна / Сей іскры ворагу на страх, — чытаем у вершы «Наш марш». — Хадою — цвёрда, / Сэрцам — зорна! / Гучней, наш марш, вышэй, наш сцяг!»

Трэба сказаць, адзначанаму метадалагічнаму прынцыпу адпавядаў і характэрны, рамантычны па сваёй прыродзе, псеўданім паэта — Звястун, якім ён падпісваў свае вершы, што зрэдку прабіваліся на старонкі заходнебеларускай перыёдыкі з турэмных засценкаў. Звястун — гэта чалавек, які з'яўляецца носьбітам і прапагандыстам перадавых ідэй, новай, каштоўнай інфармацыі, вестак пра нацыянальна-вызваленчую барацьбу і свабоду, сейбітам праўды і справядлівасці, веры ў перамогу, вешчуном і прадказальнікам светлай будучыні і шчасця народа. Яму ёсць пра што расказаць ці чым падзяліцца з самай шырокай чытацкай аўдыторыяй. «Мы не шкадавалі сваіх сіл, — прыгадваў П. Пестрак сваю працу ў падполлі, — па закліку партыі ішлі ўсюды, мералі сваімі нагамі дзясяткі і дзясяткі кіламетраў, каб дайсці, данесці, каб выканаць заданне. Мы вучыліся быць агітатарамі, прапагандыстамі, публіцыстамі, паэтамі, мы адчувалі рытм народа, мы ўсёй душой яго любілі».

«Правесці мяжу між творчасцю і змаганнем, між літаратурай і жыццём у біяграфіі П. Пестрака нельга», — сцвярджаў У. Юрэвіч. Сапраўды, паэзія для П. Пестрака была не проста захапленнем, літаратурным заняткам, мастацкай

творчасцю. Без перабольшання можна сказаць, яна з'яўлялася для яго спосабам і формаю прысутнасці ў свеце, філасофіяй жыцця, сістэмаю мыслення. Асабліва калі ўлічыць той факт, што за сваю актыўную падпольніцкую дзейнасць ён, як мы заўважылі, каля адзінаццаці гадоў правёў у польскіх турмах.

Дай, паэзія, меч прамяністы —
Слова-гарт, слова-кліч, слова-бой,
Дай палёт мне арліны, агністы —
Гімнам-полымем біць да нябёс! —

натхнёна заклікаў П. Пестрак у вершы «Паэзія», напісаным на Лукішках, які, паводле яго пазнейшага выказвання з ліста да К. Хромчанкі, «лічыцца вершам каронным». Сёння яго творчасць успрымаецца як само насычанае драматычнымі падзеямі жыццё, гісторыя складанага чалавечага лёсу паэта-рэвалюцыянера, як выяўленне іх асноватворнай сутнасці, ахвярнай духоўна-грамадзянскай місіі. «Колькі трэба было мець сілы волі, мужнасці, веры, каб не толькі выста-яць, але і складаць вершы, — акцэнтавана падкрэсліваў у артыкуле «Пясняр свабоды і барацьбы» яго паплечнік па змаганні В. Ласковіч, з якім ён правёў у адной турэмнай камеры каля дзесяці месяцаў. — Над вершамі Пестрак працаваў з раніцы да адбою, кожны свабодны час шаптаў, гаварыў гучна, ціхенька распяваў... Вершамі ён трызіў у сне. Сон у няволі заўсёды цяжкі, нервы пастаянна напружаны да крайнасці, а часцей за ўсё пакутлівая бяссонніца. У такія хвіліны я чуў, як Пестрак вышукваў словы, каб іх падагнаць да патрэбнай рыфмоўкі верша». І далей: у турме амаль заўсёды «не было паперы і алоўка». «Ён хадзіў і шукаў патрэбныя словы, а калі ў галаве ўтрымаць іх не мог, браў кавалачак мыла і запісваў на сцяне або падлозе. Гэта была тытанічная праца і непахіснае імкненне да мэты...

Пестрак працаваў да знямогі...».

Рамантычна-ўзвышаным пафасам барацьбы, рэвалюцыйнай сімволікай быў пазначаны першы друкаваны верш П. Пестрака «Наперад, гэі...», вытрыманы ў рэчышчы традыцыйнай для беларускай паэзіі мастацкай вобразнасці і стылістыкі, найперш купалаўскай («сонца праўды», «льлецца пот крывавы», «служыў ярму, / Насіў няволі пугы» і інш.). Малады аўтар адрасаваў сваю песню родным нівам, заклікаў беларусаў да працы, актыўных і дзейных пошукаў праўды і шчасця. Сацыяльна-змагарны матыў пераплятаўся ў ёй з культурна-асветніцкім:

Мы шлях пакуты ад вякоў
Слязамі акрапілі
І пад чужацкаю рукою
Мы гарт душы здабылі.
Ўставай, галодны беларус,
Служыць радзімай справе,
Скіль з плеч прыгоны і прымус,
Здабудзь дарогу к славе.

«Рамантычная таямнічасць, што ў гэтым выпадку засцерагае маналог ад рыторыкі, — пісаў пра верш «Наперад, гэі...» У. Калеснік, — стане з часам скразною рысай паэзіі Піліпа Пестрака. Яна акажацца сугучнай яго натуры максімаліста і прафесіі рэвалюцыянера-падпольшчыка, чалавека заканспіраванага і загадкавага». Сапраўды, «рамантычная таямнічасць» палягае ў аснове

Зіновій Прыгодзіч НА ЧЫМ ТРЫМАЕЦЦА ЖЫЦЦЁ

З Алесем Жуком мы жылі ў адным доме. Нашы пад'езды былі побач. І вельмі часта, выходзячы з дома, я заўважаў на лаўцы суседняга пад'езда самотную постаць майго сябра. Апошнія гады хворыя ногі не дазвалялі Алесю далёка адыходзіцца, таму ён звычайна прысаджваўся на лаўцы ў двары і думаў нейкую сваю думу. Я не мог прайсці міма, прысуседжваўся да яго. Нам было пра што гаварыць. Эрудыцыя і неспатольная цікавасць Алеся да самых розных праяў жыцця заўсёды ўражвалі і здзіўлялі мяне. І калі толькі ён паспяваў за ўсім сачыць: за вірлівымі палітычнымі падзеямі, за літаратурнымі навінкамі, за нечаканымі зменамі ў жыцці нашых агульных знаёмых.

Гэтак, седзячы на лаўцы, мы маглі прагаварыць і паўгадзіны, і добрую гадзіну. І гэта не было пустой балбатнёй, пераліваннем з пустога ў парожняе. Думкі, развагі Алеся заўсёды тычыліся самага важнага, самага актуальнага, а яго ацэнкі тых ці іншых падзей, тых ці іншых асоб вызначаліся грунтоўнасцю і аб'ектыўнасцю, і мне было не толькі цікава, але і карысна зверыцца з імі.

Пазней, калі з-за хваробы Алесю ўжо было цяжкавата нават выходзіць у двор, ён запрашаў мяне да сябе ў кватэру. Тут звычайна я заставаў яшчэ і яго бліжэйшых сяброў — Яўгена Лецку і Валодзю Ягоўдзіка. За кубачкам гарбаты альбо кавы, а часам (не без таго!) і чаркай больш моцных напояў мы адводзілі душу. Якое ж гэта было раскошна-прыемнае, незабыўнае сумоўе!

Аднак здароўе Алеся ў апошні год пагоршылася, і ён не мог ужо дазволіць сабе нават гэтага. І мы гаварылі па тэлефоне. Адчувалася, што ён пакутуе ад адзіноты, яму не хапае сяброўскай падтрымкі. Адчувалася па тым, што ён не спяшаўся скончыць размову, а на заканчэнне звычайна казаў: «Не знікай, звані часцей...»

Памятаецца наша апошняя размова. Алесь пачаў нешта раскадваць, але невыразна, глытаючы канчаткі слоў, і я стаў перапытваць, і раз, і другі... Тады Алесь каза:

Алесь Жук, Зіновій Прыгодзіч і Валянцін Блакіт

- Пачакай, я зараз устаўлю свае новыя зубы...
- Праз нейкі момант чую яго даволі бадзёры голас:
- Ну як?
- О, цяпер выдатна!

І мы ад душы пасмяяліся. І гэты іранічна-вясёлы смех абнадзеіў мяне, што не ўсё так кепска, што Алесь яшчэ пажыве. На жаль, літаральна праз некалькі тыдняў, 15 кастрычніка 2022 года, майго вернага, шчырага сябра, выдатнага пісьменніка не стала.

Яшчэ пры жыцці Алесь Жука я напісаў прадмову да яго двухтомніка выбраных твораў. Артыкул яму спадабаўся, і ён пры выпадку кожны раз мне пра гэта казаў. Таму я дазволю сабе асобныя мясціны з гэтага артыкула тут нагадаць.

...Першыя спробы даверыць свае пачуцці, свае заповітныя думкі чыстаму аркушу паперы ім былі зроблены досыць рана, яшчэ ў восьмым—дзявятым класах. Але ці то прыродная сялянская сарамлівасць, ці то падсвядомае разуменне, што гэта пакуль яшчэ не тое, стрымлівалі юнака ад таго, каб напісанае хутчэй пасылаць у рэдакцыі, аддаваць на суд чужых людзей. Толькі пасля заканчэння сярэдняй школы, у чэрвені 1965 года, у случкай «раёнцы» была надрукавана першая навела А. Жука «Яны жывуць...».

Ужо ў першых сваіх публікацыях малады пісьменнік паказаў добрую назіральнасць, тонкае разуменне чалавечай душы і някепскае для пачаткоўца ўменне перадаць убачанае праз слова. Прататыпамі ягоных герояў былі людзі блізкія і добра яму знаёмыя — жыхары вёскі Клешаў, дзе пісьменнік нарадзіўся і вырас, Дзюдзева, куды ён хадзіў у школу, Мусічаў, у якіх працаваў начальнікам паштовага аддзялення бацька.

Родная Случчына з першых крокаў стане для таленавітага пісьменніка невычэрпнай крыніцай творчага натхнення. Тут, у рэальных жыццёвых калізіях, народзяцца сюжэты большасці ягоных апавесцяў, тут, на гэтай зямлі, будуць падгледжаны яркія, каларытныя вобразы лепшых яго навел, тут аднойчы і назаўжды душа зачаруецца непаўторнымі краявідамі.

Студэнцкія гады сталі для А. Жука гадамі напружанай і даволі плённай літаратурнай працы. Выкройваючы час ад заняткаў, прыхопліваючы выхадныя дні, ён натхнёна аддаецца творчасці. У рэспубліканскім друку адно за адным публікуюцца апавяданні «Сок манга», «Завулак», «Водсветы зорак», «Белы месяц», «Мужчыны» і шэраг іншых. Пазней усе яны склалі аснову яго першай кніжкі «Асеннія халады», што выйшла ў 1972 годзе ў выдавецтве «Мастацкая літаратура».

Кніжка была сустрэта надзвычай прыхільна. Адным з першых Алесь Жука заўважыў і блаславіў у добры шлях Янка Брыль. Ён жа выказаў меркаванне, што беларуская літаратура мае немалыя падставы звязваць з гэтым імем свае лепшыя надзеі.

Ці спраўдзіліся тыя надзеі, якія ўскладвалі на Алесь Жука на самым пачатку яго творчасці? Думаю, спраўдзіліся ў поўнай меры. Перачытваючы сёння ягоныя творы, мы пераконваемся, што ў асобе А. Жука маем сур'ёзнага і ўдумлівага пісьменніка, які заслужана карыстаўся прызнаннем, папулярнасцю не толькі ў нашага, беларускага, але і ўсесаюзнага чытача. Устойліvasць гэтай папулярнасці мне бачыцца перш за ўсё ў тым, што прэзаік заўсёды пісаў толькі пра тое, што добра, у дэталях, ведаў сам, што яго глыбока хвалявала. Пры

ЧЫТАЮЧЫ КРАЯЗНАЎЧЫЯ «МАНАГРАФІІ»

У Гродзенскай вобласці — сямнаццаць раёнаў. Кожная адміністрацыйная адзінка багатая на свае адметнасці, рэгіянальныя асаблівасці. І калі яшчэ на пачатку мінулага, XX-га, стагоддзя быў павятовы падзел, то сёння раёны — з’ява звыкая і зразумелая. І ўжо гаворачы пра жыхара, напрыклад, Карэліч, ніхто іначай і не скажа, як: «Карэліцкі...» Альбо пра ўраджэнца Зэльвы і Зэльвенскага раёна: «Зэльвенец...» А між тым Зэльва — мястэчка былога Ваўкавыскага павета. Карэлічы і сённяшнія паселішчы Карэліцкага раёна Мір, Турэц, Ярэмчы — тэрыторыя былога Навагрудскага павета... Сёння, напрыканцы першай чвэрці XXI-га стагоддзя, гісторыя цяпер ужо раёнаў (а не паветаў!) Гродзенскай вобласці набірае разгон на дзявяты дзясятак гадоў... І свае краязнаўчыя пошукі розныя даследчыкі ў большасці сваёй атаясамліваюць менавіта з тым ці іншым раёнам.

Краязнаўства Вялікай Бераставіцы, Бераставіцкага раёна — у полі зроку аўтара многіх кніг Мікалая Пацэнкі. Гісторыя Ваўкавыска — прадмет нястомных росшукаў Мікалая Быхаўцава, які нават свой аўтарскі часопіс пра родны край заснаваў. Краязнаўства Навагрудчыны — гэта працы Тамары Вяршыцкай, Мікалая Гайбы, Мікалая Нікалаева. Слоніўская гістарычная памяць — найперш творчыя здабыткі, здзейсненыя за многія дзесяцігоддзі Сяргеем Чыгрынам. Пра Ліду, Лідчыну шмат пішуць Алесь Хітрун, Станіслаў Суднік. Смаргонь, Смаргоншчыну перыяду Першай сусветнай вайны мы ведаем у значнай ступені дзякуючы працам Уладзіміра Лігуты... Адным словам, у кожнага краю — свой летапісец, які перакананы, што менавіта яго старонка самая цікавая, самая багатая на падзеі, самая выключная. Такім летапісцам Карэліцкага краю на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў выступае Святлана Андрэеўна Кошур.

Член Саюза пісьменнікаў Беларусі, краязнаўца Святлана Кошур нарадзілася ў 1958 годзе ў вёсцы Валеўка Навагрудскага раёна. Скончыла Карэліцкую СШ (1974), Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (1979). Працавала настаўніцай у навучальных установах Карэліцкага раёна. А на працягу 25 гадоў — у Карэліцкім раённым краязнаўчым музеі. Спачатку была навуковым супрацоўнікам Карэліцкага раённага краязнаўчага музея, а ў 1996 годзе заняла пасаду старшага навуковага супрацоўніка. З гэтага часу краязнаўства стала выразным складнікам жыцця Святланы Кошур. У беларускіх перыядычных выданнях і навуковых зборніках пачалі рэгулярна з’яўляцца краязнаўчыя артыкулы і нарысы карэліцкай даследчыцы. Каля 300 публікацый пабачылі свет на старонках газет «Культура», «Звязда», «Советская Белоруссия», «Літаратура і мастацтва», «Голас Радзімы», «Рэспубліка», «Краязнаўчая газета», у бюлетэні Скарынаўскага навукова-асветніцкага цэнтру «Кантакты і дыялогі», у розных навуковых зборніках. Гэта былі вынікі карпатлівай пошукавай працы, сустрэч з многімі людзьмі, работы ў архівах і Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі. Краязнаўцы

ўдалося аднавіць біяграфіі многіх дзеячаў культуры і навукі, якія былі незаслужана забытыя альбо малавядомыя. Святлана Кошур напісала асобныя раздзелы і артыкулы для гісторыка-дакументальнай хронікі Карэліцкага раёна «Памяць». За час працы ў музеі выдала каля дзесяці кніг краязнаўчай тэматыкі, некаторыя з іх захоўваюцца не толькі ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі, але і ў бібліятэках іншых краін свету. За чвэрць стагоддзя арганізавала ў музеі шмат выставак, прысвечаных гісторыі раёна і славутым землякам, правяла нямала творчых сустрэч з пісьменнікамі, вучонымі, артыстамі, мастакамі. Гэтаму папярэднічала вялікая і напружаная праца над стварэннем у музеі новай экспазіцыі «Зямля і людзі», якая была адкрыта ў 1995 годзе. У 2002 годзе стала лаўрэатам прэміі імя А. І. Дубко «За творчыя дасягненні ў галіне культуры і мастацтва» ў намінацыі «Музейны работнік года». У 2008 годзе атрымала Падзяку дырэкцыі Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. У 2012 годзе Святлану Андрэеўну прынялі ў Саюз пісьменнікаў Беларусі. За кнігу «Залатая падкова Свіцязі», выдадзеную ў 2016 годзе, Святлана Кошур была другі раз ўзнагароджана прэміяй імя А. І. Дубко — у намінацыі «Пісьменнік года».

У мяне перад вачыма — дзве кнігі таленавітай даследчыцы роднага краю — «Зямля карэліцкая і яе славутыя людзі» (Мінск, 2009 год) і «Край заповітных мрояў» (Гродна, 2020 год). Яны — адлюстраванне шырокага краязнаўчага агляду пісьменніцы, публіцысткі. Святлана Кошур разглядае Карэліччыну і яе ваколіцы як частку Навагрудскага края. Так, у першым саборніку ўжо з самой назвы вынікае прывязка да межаў раёна. Пераконвае ў гэтым і змест кнігі. Пад адной вокладкай сабраны наступныя краязнаўча-публіцыстычныя тэксты: «Спачатку было Слова»: Да Дня беларускага пісьменства ў Міры»; «Карэліцкія сцэжкі Адама Міцкевіча»; «Ян Чачот — паэт і фалькларыст» (чытаем у нарысе: «...Сустракаюцца ў баладах добра знаёмыя нам назвы вёсак: Цырын, Варонча (тут, дарэчы, у 1796 годзе ў парафіяльным касцёле быў ахрышчаны Ян Чачот), Турэц, Мір і іншыя»); «Весткі з Чылі» («Імя Ігната Дамейкі, нацыянальнага героя Чылі, сябра Адама Міцкевіча, сёння добра вядомага на яго радзіме — у Мядзвядцы, на Карэліччыне»); «Паэт і журналіст» («Нарадзіўся беларуска-польскі паэт і журналіст Вінцэсь Каратынскі 15 жніўня 1831 года ў вёсцы Селішча на Карэліччыне. Сын былога прыгоннага селяніна...»); «Збіральнік народнага скарбу» («...На працягу шэрагу гадоў, пачынаючы з 1807 года, Далэнга-Хадакоўскі жыў на тэрыторыі нашага раёна, служыў эканомам маёнтка графа Несялоўскага ў Варончы»); «Дзе нарадзіўся Ян Булгак?» (аргументавана і пераканаўча даследчыца акрэслівае: славуты фотамайстра нарадзіўся ў Асташыне); «Лёс паэта-сатырыка» (пра Анатоля Дзяркіча, які нарадзіўся ў карэліцкай вёсцы Турэц); «І зноў пье душа...» («...паэт з вёскі Скорычы»); «Лёс рэдактараў заходнебеларускіх газет» («Уладзімір Аляксеевіч Варава (псеўданім Дзядок) нарадзіўся 14 ліпеня 1896 года ў вёсцы Вялікія Жухавічы»; «Алесь (Аляксандр Вікенцьевіч) Карповіч нарадзіўся 8 сакавіка 1901 года ў вёсцы Трашчычы...»); «Трагічна склаўся лёс яшчэ аднаго нашага земляка з Міра Алесь Вільчыцкага...»); «Ля вытокаў беларускай навукі» («...вучоны нарадзіўся <...> у мястэчку Ярэмічы»); «Герой працы з Турца» («Вучоны нарадзіўся ў вёсцы Турэц...»); «Водблеск таленту» (пра літаратуразнаўцу і музейшчыка Міколу Дзяшкевіча: «Ён нарадзіўся ў вёсцы Пагор'е»); «Наш суайчыннік генерал Нагорны» (пра ўраджэнца Асташына);